

O Kranjcima i “Slovincima” ili Slavoncima (Slovincima) u Križevačkoj županiji te Varaždinskom generalatu od kraja 16. do početka 18. stoljeća

HRVOJE PETRIĆ

Zavod za hrvatsku povijest,
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Sveučilište u Zagrebu, Ivana Lučića 3,
HR-10000 Zagreb; h.petric@inet.hr

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno/Received: 02. 10. 2009.
Prihvaćeno/Accepted: 18. 11. 2009.

Na prostore Križevačke županije i Varaždinskog generalata doseljavalo se stanovništvo s raznih prostora, koje je imalo značajnu ulogu u obnovi naseljenosti i osnivanju novih naselja. Među brojnim doseljenicima zabilježeni su Kranjci, kojih podrijetlo valja tražiti na slovenskom etničkom prostoru. Oni su bili izrazito disperzirano naseljeni po Križevačkoj županiji i Varaždinskom generalatu, a nošenje prezimena Kranjec govori da je bilo riječ o ljudima koji su, iz nekih nama nepoznatih razloga, skrivali svoj identitet. Ostaje otvorenim pitanje nisu li neki među njima bili i potomci prije iseljenog stanovništva koji su se vratili u zavičaj svojih predaka. U Varaždinskom generalatu je ostao živjeti i nemali broj starosjedilaca koji su govorili kajkavštinom. Oni su u izvorima popisani kao “Slovenci” (Slavonci, Slovinci). Možda je pojam “Slovenac” (Slavonac) u Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji 17. stoljeća moguće proširiti i na one doseljenike iz dijela nekadašnje Križevačke županije koji je dospio pod osmansku vlast. Ti bi “Slovenci” (Slavonci) bili ostaci srednjovjekovnog stanovništva koje je govorilo kajkavštinom.

Ključne riječi: “Slovenci” ili Slavonci, Kranjci, rani novi vijek, Križevačka županija, Varaždinski generalat, migracije, povijesna demografija, onomastika

Uvod

Iako smatram kako treba biti oprezan kod pokušaja određivanja ranonovovjekovne etničke pripadnosti stanovništva, držim kako je važno raspraviti neka pitanja koja se nameću iz analize izvora. Kod određivanja naziva koji izgledaju kao etnički mora se, ako je to moguće, za svaki slučaj raščlaniti širi kontekst u kojem se on javlja. Prije svega, može se primijetiti da izvori ne sadrže takve podatke iz kojih bi se mogli sagledati objektivni kriteriji za određivanje jasnog etničkog karaktera i etničke pripadnosti pojedinih grupa stanovništva na istraživanom prostoru. Hrvatska i slovenska historiografija su, u slučaju čitava ovog izazova, neovisno o svemu što je dosad uči-

njeno i čega zbilja ima vrlo mnogo, naročito s kulturološkog stajališta, još uvijek suočene s vrlo velikim nepoznicama.

U obradi pojedinih skupina stanovništva na istraživanom vojnokrajiškom prostoru uopće ne treba biti opterećen potrebom jednoznačnog tumačenja pojmova kojim su atribuirane manje ili veće skupine ljudi u različitim prostorima i u različitim vremenima. Neka, primjerice, socijalno-statusna skupina u različitim situacijama ili, kad je riječ o izvorima, u različitim kontekstima može imati drugačija imena.

Čini mi se da je za istraživanje pojmova “Slovenci” i “Kranjci” u Križevačkoj županiji i Varaždinskom generalatu najbolje teorijski se referirati na povijest koncepata (Conceptual his-

tory, Begriffsgeschichte),¹ u ovom slučaju promjene pojma “Kranjci” kroz razna razdoblja i na različitim područjima.

Rad sam temeljio na objavljenim i neobjavljenim izvorima, ali sam u obzir uzimao relativno bogate rezultate historiografije koje sam ugradio u sadržaj ove pogranične problematike.²

O Kranjcima u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (granici)

U Hrvatskoj enciklopediji o Kranjcima piše: “Kranjci, etnik koji se u pov. izvorima s kraja XVII. i poč. XVIII. st. koristi za dio stanovništva Like što se na to područje naselio potkraj XVII. st. Navodi se da su se oni sami nazivali Hrvatima, a da ih je Kranjcima zvalo ostalo stanovništvo. Pretpostavlja se da su Kranjci Hrvati koji su se u Liku doselili iz tadašnje vojvodine Kranjske, bilo izravno, bilo tako što su prije doseljenja neko vrijeme boravili drugdje u Hrvatskoj (vjerojatno u Gorskoj kotaru).”³

Problematika vezana uz Kranjce i prostor hrvatskih zemalja je mnogo složenija od zapisa u Hrvatskoj enciklopediji. Jasna Andrić smatra da “pitanje oko etnika Kranjac nastaje kada se taj naziv tiče Hrvata, pojedinaca ili čitavih grupa, jer Kranjci su Slovenci iz Kranjske, po zapadnijoj Hrvatskoj katkada u običnom govoru i Slovenci uopće. Ako se Hrvate naziva Kranjcima pomišlja se, i pomišljalo se, na njihovo poznato ili predmnijevano podrijetlo iz Slovenije, što je u nizu primjera, dakako moguće. Isto je tako moguće da rješenje nije uvijek tako jednostavno. Ime se može ticati čitavih grupa Hrvata, napose po Lici, Baniji i Kordunu, a drugdje po Hrvatskoj češće

se on tiče pojedinaca ili manjih grupa s posebnim zanimanjima. Od etnika Kranjac nastala su i brojna prezimena, a i tu se za njihove nositelje ne može isključiti stvarno podrijetlo predaka im iz slovenskih strana.”⁴

“Kraće rečeno: radi li se o prijenosu imena Kranjac na skupine Hrvata ili im je etnik izveden od etnika krajinac (ili je na neki način nastao od obiju riječi), a zatim bi pitanje bilo kakav je uzrok i smisao takva nazivanja i s kakvim se osjećajem ono daje i prihvaća. Pomoć se može potražiti u razmatranju kazivanja o tom imenu (ili nadimku) koji i danas postoji. Povoljnije bi bilo kada bi odgovarajućih podataka bilo bar nešto više.”⁵ Pri tome valja biti oprezan za razdoblje ranoga novog vijeka jer je situacija u pojedinim regijama različita od slučaja do slučaja, a i stanje danas je glede etnika različito od ranonovovjekovnog.

Kranjci u Križevačkoj županiji i Varaždinskom generalatu (Slavonskoj krajini)

U dosadašnjem pisanju o Kranjcima u hrvatskim zemljama iskristalizirale su se mogućnosti da se etnik Kranjac tiče onih Hrvata koji su se nakon ratova s Osmanlijama vratili iz Kranjske odnosno da je ovaj etnik za Slovence iz Kranjske prenesen na Hrvate ili da je ime Kranjec/Kranjac nastalo na području Vojne krajine međusobnim utjecajem imenom Kranjac i imenice krajinac. Pri tome valja biti oprezan za razdoblje ranoga novog vijeka jer je situacija u pojedinim regijama različita od slučaja do slučaja, a i stanje danas je glede etnika različito od ranonovovjekovnog.

Iako se Kranjci javljaju i u Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji, treba preispitati koliko postoji sličnosti s Kranjcima u Hrvatskoj krajini. Zbog toga se nužno treba osvrnuti na izvore na pograničnoj regiji koja obuhvaća Varaždinski generalat i Križevačku županiju gdje se relativno često javljao etnik Kranjec. Na prvi pogled učestala pojava prezimena/etnika Kranjec ukazuje da se radi o doseljenicima iz Kranjske.

1 R. Koselleck, *Begriffsgeschichten*, Frankfurt am Main 2006; H-U. Gumbrecht: *Dimension und Grenzen der Begriffsgeschichte*, Paderborn 2006.

2 O fenomenima granica i pograničnih prostora usp. D. Roksandić, *Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500-1800.*, Zagreb 2003. O Varaždinskom generalatu usp. F. Močanin, *Vojna krajina do kantonalnog uređenja 1787. godine*, u: D. Pavličević (ur.), *Vojna krajina. Povijesni pregled - historiografija - rasprave*, Zagreb, 1984; K. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik.*, knj. 1 - Rana krajiška društva (1545-1754.), Zagreb, 1997. O Križevačkoj županiji ne postoji članak ili monografija koji bi predstavili njen razvoj tijekom ranoga novog vijeka.

3 *Kranjci*, Hrvatska enciklopedija (Kn-Mak), knj. 6, Zagreb 2004., str. 229.

4 J. Andrić, *O Kranjcima*, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb 2001., str. 1.

5 Isto, str. 4-5.

No, u slučaju Križevačke županije i Varaždinskog generalata u 17. stoljeću ne bi sa stopostotnom sigurnošću smjeli donositi zaključci da se pod pojmom Kranjci kriju (samo) doseljenici iz Kranjske.

Postoji mogućnost kako su etnikom Kranjci možda bili obuhvaćeni i doseljenicima iz raznih "krajina" poput one "Slovenske krajine (Tótásag)" koje je tada, prema nekim mišljenjima bila identična s većim dijelom današnjeg gornjeg Prekomurja,⁶ a prema drugima obuhvaćala cijelo današnje Prekomurje i Međimurje.⁷ No, pri tome drugome mišljenju koje Međimurje stavlja u "Slovensku krajinu", treba uzeti u obzir da su doseljenici iz Međimurja u Križevačku županiju i Slavonsku vojnu krajinu tijekom 17. stoljeća bili zapisivani kao "Međimurci", što bi isključilo njihovo terminološko povezivanje s Kranjcima koji su istovremeno zasebno zapisivani pod (prez)imеном "Kranjec".⁸

Ukoliko bi se etnik⁹ Kranjec u Križevačkoj županiji i Slavonskoj vojnoj krajini tijekom 17. stoljeća odnosilo na doseljenike iz "Slovenske krajine" onda bi se svakako radilo o doseljenicima iz prostora koji se kasnije nazivao Prekomurje, odnosno preciznije iz današnjeg gornjeg Prekomurja.

Postoji i mogućnost da se pod pojedinim Kranjcima razumijevaju doseljenici. Kod zadruge Stepinac koja je postojala u Brezariću kraj Krašića

predaja kaže da se u tu zadrugu navodno oko 1700. "priženio" jedan Kranjac. U tome kraju je nekada bio običaj svakog došljaka zvati Kranjcem, neovisno o tome da li je bio iz Kranjske ili ne. Sličan primjer imamo i kod srpske zadruge Grubića iz okolice Koprivnice, koju je prema predaji također osnovao došljak - Kranjac.¹⁰

Etnik Kranjec se u popisu kućedomaćina iz 1598. godine spominje vrlo često.¹¹ On je najčešći na prostoru između Save i Drave s najvećom koncentracijom u dolini rijeke Drave. U prostoru između Kupe i Save je zabilježen svega tri puta. Etnik Kranjec se javlja na prostoru koji bi logično bio cilj doseljenika iz Štajerske s time da valja napomenuti da u 16. i 17. stoljeću nisam uspio pronaći etnik Štajerec. Zbog toga je pri određivanju podrijetla etnika Kranjec vrlo mala vjerojatnost da se pretežito radilo o doseljenicima iz Kranjske, barem u prostorima između rijeka Save i Drave.

Teritorijalna rasprostranjenost etnika Kranjec bi ukazivalo na to da su krajem 16. stoljeća

6 Današnje gornje Prekomurje je većim dijelom obuhvaćalo prostor "Slovenske krajine (Tótásag)", dok je njegov manji i najistočniji dio pripadao u tzv. "Stražnu krajinu (Örség)". Inače je "Slovensku krajinu (Tótásag)", u 17. stoljeću, osim današnjeg gornjeg Prekomurja obuhvaćao i dio Porabla naseljen slovenskim stanovništvom, tj. dio prostora između rijeke Rabe i današnje slovensko-austrijske granice u Prekomurju. Usp. I. Zelko, Zgodovina Prekmurja, Murska Sobota 1996., str. 81.

7 J. Rotar, Toponimika in etnika v Trubarjevih predgovorih in posvetilih, Zgodovinski časopis, god. 41, br. 3, Ljubljana 1987., str. 467, 470.

8 Boris Golec drži da se nazivi odnosno prezimena Kranjec, Međimurec i Prekmurec međusobno ne isključuju. Kajkavski susjedi su mogli zvati Kranjcima i Prekomurce, neovisno o Kranjcima iz njima zapadnih pokrajina, ne misleći pri tom istu skupinu. Sličan je slučaj sa Bezjacija/Bizjakima - nalazimo ih i na slovenskoj zapadnoj granici (Monfalcone/Tržič sjeverozapadno od Trsta, danas postoji čak i talijanski naziv "Bisiacaria" za tamošnje Talijane). Većina Bizjaka u Slovenskom Primorju dobila je prezime po tim Bizjacija, a ne po kajkavcima. A. Jembrih, Naziv Bezjak(i) u kontekstu migracija 15. i 16. stoljeća, u: Hrvatsko-slovenske književnojezične veze, Čakovec 1991., str. 39-59.

9 Etnici su mogli biti i sekundarni, tj. njihovi nositelji su ih mogli steći još u srednjem vijeku (sustav prezimena je kod seljačkog i gradskog stanovništva u Križevačkoj županiji bio relativno ustaljen već u drugoj polovini 15. stoljeća) i s njima kasnije doći u područje koja se istražuju u ovom radu, pa oni nužno ne moraju ukazivati na migracije.

10 T. Stepinac-Fabijanić, Zadruga Stepinac. Brezarić kod Krašića, Seljačke obiteljske zadruge. Izvorna građa za 19. i 20. stoljeće, knj. 2, Zagreb 1992., str. 40; J. Andrić, O Kranjcima, str. 13.

11 Prema J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Zagreb 1976., broj strane je označen uz svako naselje. Str. 375 vlastelinstvo Donja Stubica, selo Oroslavlje 377 vlastelinstvo Donja Stubica, selo Pustodol 385, vlastelinstvo Susjedgrad, selo Prigorje, 388, Šestine i Gračani 390, Slanovec kraj Zagreba 395, Ugra 405, vlastelinstvo Samobor, selo Goli Vrh 406, vlastelinstvo Samobor, selo Klokočevac 432, vlastelinstvo Zelina, selo Ertovec 434, vlastelinstvo Bisag, selo Zalowczy 438, vlastelinstvo Bistrica, selo Podvorčija 441 2x, Slanje 442, Ludbreg (inkvilin), Hrzenica kraj Ludbrega 443, isto 445, Veliki Bukovec, Sveti Petar, Kutnjak 447, Đelekovec, Selnica, Zablatje 455, Selanec kraj Križevaca 459, Donji Tkalec 460 2x, Lovrečina 462 2x, vlastelinstvo Rakovec 474, vlastelinstvo Želin sučija Bukevje 480, vlastelinstvo Cesargrad, Peteloslavci 482, vlastelinstvo isto 486, Radakovo - Gorgowcze 490 2x, vlastelinstvo Veliki Tabor, kurija Horvatska i kurija Mali Tabor 491, isto vlastelinstvo, kurija Horvatska 493, Mali Tabor 494, purgarija grada Kostela 495, vlastelinstvo Kostel, Toztochyelo 498, vlastelinstvo Krapina 500, vlastelinstvo Kostel, selo Gorjakovo 501 (sela Ludbreg, Radovići i Retkovec u Zagorju) 502, (sela Orehovec i Boričevac u Zagorju) 504 4x, "Martince" kraj Zaboka 505, Zabok ili okolica 506, Puhakovec ili Ciglenica u Zagorju 510, Prigorje lepoglavskih pavlina 511, vlastelinstvo Lohor, sela Vokanci i Dolkovci 2x, 512 2x grad Lohor (1 građanin, 1 kmet), 522 2x posjed Soteska, 523 posjed Borkovec 7x, posjed Zlatar (ili Ladislavec), 524 vlastelinstvo Oštrc, 531 vlastelinstvo Vinica, sela Lovrečan i Vratno (tu i Kranicz), 532 vlastelinstvo isto, selo Nova Ves, 535 vlastelinstvo isto, oppidum Vinica, 536 vlastelinstvo isto, selo Peterjanec, 537 vl isto selo Družbinci, 539 2x vlastelinstvo isto, sela Nova Ves i Opeka, 540 4x vlastelinstvo isto, sela Vinica, Čargovec, Čalinec, 541 3x vlastelinstvo Maruševec, 542 Marchan 3x, Druškovec i Beretinec 1x, 543 (grupa posjeda južno od Varaždina), 545 Nedeljanec, 546 Beletinec, 547 3x predgrađe Varaždina, Gornji Kučan, Trnovec, 548 3x Varaždin (kmetovi), 549 2x (sela grada Varaždina), 550 3x isto, 551 Biškupec 2x, Zbelio 1x, 552 Štefanec 555 2x Leštakovec i 556 Šabac. Najsrdačnije zahvaljujem kolegi Ranku Pavlešu na pomoći.

stanovnici Kraljevine Slavonije dio doseljenika iz njima zapadnih, a danas etničkih slovenskih prostora, nazvali Kranjci. Iz toga bi trebalo isključiti Prekomurje jer je primjerice već 1651. godine zabilježen etnik Prekmurec (Prekmurecz) u selu Črečan, župa Nedelišće u Donjem Međimurju.¹² I kasnije su popisani etnici koji ukazuju na doseljavanje iz Prekomurja. Npr. 1706. je zabilježen etnik Prikomorecz u selu Velika kraj Vrbovca (Križevačka županija),¹³ a 1720. etnik Prekmurecz u Lopatincu (Gornje Međimurje).¹⁴

Prezime Kranjec (Kranycz) se 1598. na prostoru Križevačke županije spominje u trgovištima Ludbreg i Rakovec te u selima: Slanje, Hrženica, Sveti Petar Ludbreški, Kutnjak, Selnica, Đelekovec, Veliki Bukovec, Zablatje, Selanec, Lovrečka Velika i Donji Tkalec.¹⁵ Iz prostornog rasporeda naselja moguće je zaključiti veću koncentraciju Kranjaca u podravskom dijelu Križevačke županije gdje je zabilježeno 11 osoba s tim prezimenom, dok je u prigorskom dijelu županije popisano 6 osoba koje su imale prezime Kranjec.

U župi Ivanić se 1649. prezime Kranjec spominje u selima Lepšić, Šemovci i Donji Šarampov, a iduće, 1650. u župi Dubrava se isto prezime spominje u selu Ladina.¹⁶ Etnik Kranjec je zabilježen 1659. godine u naseljima: Virje, Imbriovec, Zablatje, Rasinja, Ludbreg, Seretinovec, Veliki Bukovec, Mali Bukovec, Petrovo selo (Sv. Petar), Cerinkovec, Botinovec, Struga, Hemuševci, Obrankovec i Slanje,¹⁷ a 1673. u Botinovcu, Pustakovcu i Cenkovcu.¹⁸

Prezime Kranjec je zapisano u slijedećim selima dubravske župe 1662. godine: Ladina, Radulec, Kostanj i u Graberskoj ulici.¹⁹ Etnik Kranjec je 1668. godine popisao u selima Tučenik, Cugovec, Mali Brezovec, Veliki Brezovec, Kloštar Ivanić,

Šemovci. Isti etnik je 1674. zabilježen u Tučeniku i Cugovcu.²⁰ Prezime Krajniz je popisano među haramijama utvrde Sigetec 1678. godine.²¹ Kranjci se 1679. spominju u Ladini, Radulcu, Graberskoj, Kloštar Ivaniću, Cagovcu, Bregima (kraj Ivanića), Lepšiću i Šemovcima. Godine 1688. popisani su slijedećim naseljima: Tučenik, Ladina, Veliki Novaki, Dubrava, Graberci, Ivanska, Derkatica, Šušnjari, Bregi (kraj Ivanića), Sobočani i Šemovci.²²

Prezime Kranjec je danas na području nekadašnje Križevačke županije i Varaždinskog generalata, popisano u slijedećim naseljima: Bađinec, Bedenik, Bjelovar, Brdo Orehovečko, Celine, Čemernica Lonjska, Donji Šarampov, Dubrava, Đurđevac, Ferdinandovac, Graberje Ivaničko, Gušcerovec, Habjanovac, Haganj, Hrženica, Ivanska, Karane, Kloštar Podravski, Koprivnica, Križevci, Kuzminec, Ludbreg, Ljubešćica, Maglenča, Molve, Miličani, Nova Rača, Novigrad Podravski, Petrinja, Prekobrdo, Prugovac, Radulec, Repaš, Rovišće, Sigetec, Starigrad, Sveti Petar Čvrstec, Tvrda Reka, Trojstveni Markovac, Trema, Rasinjica, Veliki Bukovec, Veliko Trojstvo, Zrinski Topolovac, Zvekovac, Zvonik i Žabnica.²³

Etnik Kranjec je zabilježen 1700. godine u naseljima: Struga, Obrankovec, Ludbreg, Hras-tovsko, Kučan, Kuzminec, Koledinec, Rasinja, Veliki Otok, Komarnica (danas Novigrad Podravski), Mostić, Virje i Hampovica.²⁴ Kranjci su popisani 1701. godine u selima: Bregi (kraj Ivanića), Sebovec, Potok, Stružec, Ivanska, Grabersko (danas Grabrić), Zetkan, Veliki Novaki, Radulec i Tučenik,²⁵ 1706. godine u naseljima: Gaj, Gušcerovec, Ledina, oslovci, Donji Tkalec, Gostovci i Vrbovec,²⁶ a 1716. godine u: Dubovici, Peterancu, Pitomači, Koprivničkom Ivancu, Kuzmincu, Grbaševcu, Rasinji, Cvetkovcu, Hras-

12 Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije (dalje: NAZ, KV), Prot. 6/VI, str. 45.

13 NAZ, KV, Prot. 130/I, str. 600.

14 Monumenta Zrinyiana (dalje: MZ), knj. 2, Budapest 1991., str. 541.

15 Popisi i obračuni poreza, str. 441-463.

16 NAZ, KV, Prot. 5/V, str. 7, 8, 12, 24.

17 NAZ, KV, Prot. 89/Ia, str. 71, 123, 124, 150, 174, 178, 186, 188, 190, 220, 223, 251, 252-254, 282. Iste se godine u selima Vrbanovec, Sv. Elizabeta (danas Jalžabet) i Donja Poljana u Varaždinskoj županiji (na granici sa Križevačkom) spominje etnik Kranjec NAZ, KV, Prot. 89/Ia, str. 283, 312, 317.

18 NAZ, KV, Prot. 4/IV, str. 20, 20, 21.

19 NAZ, KV, Prot. 5/V, str. 134, 135, 137, 168, 168, 170.

20 NAZ, KV, Prot. 5/V, str. 125, 126, 159, 160, 161, 184, 185.

21 Štajerski zemaljski arhiv Graz (dalje: STLA), Militaria, Sch. 254.

22 NAZ, KV, Prot. 105/I, str. 9, 30, 30, 31, 32, 145, 150, 151, 152, 164, 165, 168, 174, 177.

23 F. Maletić, P. Šimunović, Hrvatski prezimenik, knj. 1, Zagreb 2008., str. 708.

24 NAZ, KV, Prot. 91/III, str. 50, 52, 62, 65, 66, 94, 95, 98, 110, 193, 194, 204, 234. Iste se godine u selima Donje Selo (Villa Inferior) u župi Sv. Elizabeta (danas Jalžabet) i Poljana u Varaždinskoj županiji (na granici sa Križevačkom) spominje etnik Kranjec NAZ, KV, Prot. 91/III, str. 12, 14.

25 NAZ, KV, Prot. 105/I, str. 243, 248, 264, 264, 287, 295, 296, 306.

26 NAZ, KV, Prot. 130/I, str. 256, 359, 443, 456, 491, 600, 610.

tovskom, Ludbregu i Apatiji.²⁷ U 17. stoljeću su doseljenici s etnikom Kranjec zabilježeni u više slučajeva na prostoru grada Koprivnice.²⁸ Isti etnik je zabilježen i na drugim gradskim područjima, npr. zagrebačkom gdje se 1664. Kranjci spominju u Novoj Vesi.²⁹

Krajem 16. stoljeća javlja se i prezime Korošec.³⁰ Na prostoru Varaždinskog generalata prezime Korošec je zapisano u Drnju 1659. i 1700. godine te u istoj župi 1716. godine u selu Peteranec.³¹ Slični etnik "Korusich" zabilježen je u selu Ladina (župa Dubrava kraj Vrbovca).³² Etnik "Korosech odnosno Korosecz" je 1698. zabilježen u međimurskim Mons Globoko i Mons Minor Leskovec, a 1720. u Mons Koncovčak.³³ To bi na prvi pogled moglo ukazivati na to da su stanovnici Kraljevine Slavonije razlikovali Kranjce i Korošce, tj. da se etnik Korošci odnosi na doseljenike s prostora unutarjoaustrijske zemlje Koruške. No, da li je stvarno tako? Kod tvorbe prezimena Korošec postoji stanovita mogućnost da se ono razvilo od mađarske riječi "koros" koja označava vremesnog čovjeka (u godinama).³⁴

Prezime Korošec je danas prošireno područjem Križevačke županije i Varaždinskog generalata, te je ono 2001. popisano u slijedećim naseljima: Đelekovec, Gabajeva Greda, Imbriovec, Jarek Bisaški, Kuzminec, Koprivnica, Molve, Mali Otok, Pitomača, Pustakovec, Selnica Podravska, Sigetec, Velika Črešnjevica, Virje i Zablatje.³⁵

Postojanje etnika Korošec, pod uvjetom da bi prihvatili njegovu vezanost uz unutarjoaustrijsku zemlju Korušku, bi nam moglo pomoći

27 NAZ, KV, Prot. 178/II, str. 20, 44, 67, 147, 160, 161, 163, 175, 176, 177. Na str. 178 je jedan Kranjec popisao u Martijancu, u Varaždinskoj županiji, na samoj granici s Križevačkom županijom. U susjednoj župi Sveta Elizabeta - Jalžabet je Kranjec zabilježen u selu Kelemen.

28 Usp. H. Petrić, Koprivnica u 17. stoljeću - okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu, Koprivnica 2005.

29 Kaptolski arhiv Zagreb (KAZ), ACA, fasc. 17, br. 92.

30 Oblik etnika Korosiecz, usp. Popisi i obračuni poreza, str. 487 Radakovo, selo Gorgowcze, str. 493 Mali Tabor, str. 540 vlastelinstvo Vinica, selo Volinec. Oblik Korosyich je na str. 526 popisao na vlastelinstvu Selnica (u današnjem Hrvatskom zagorju).

31 NAZ, KV, Prot. 89/I, str. 101; Prot. 91/III, str. 120; Prot. 178/II, str. 44.

32 NAZ, KV, Prot. 5/V, str. 134.

33 A. Frančić, Međimurska prezimena, Zagreb 2002., str. 329.

34 L. Hadrovics, I. Nyomárkay, Mađarsko-hrvatski rječnik, Budapest 2003., str. 286.

35 F. Maletić, P. Šimunović, Hrvatski prezimenik, knj. 1, Zagreb 2008., str. 685.

u ograničavanju etnika Kranjec na doseljenike s prostora današnje Štajerske i vjerojatno Kranjske, tim više što ni u 16. ni u 17. stoljeću nije, bar za sada, pronađen etnik Štajerec. No, i pri tome treba biti oprezan jer već početkom 18. stoljeća, točnije 1720. imamo zabilježen etnik "Štajerecz" u gornjomeđimurskom selu Bračovec (Mons Brachovcz).³⁶ Iako je prezime Štajerec postojalo na prostoru današnje Slovenije i zabilježeno je u više matičnih knjiga, ono se 1931. više nigdje na slovenskom prostoru ne spominje.³⁷

Ako bi se prihvatilo ovo tumačenje, onda bi razmišljanja o tome da su u hrvatskim zemljama pretke najvećeg dijela današnjih Slovenaca nazivali "Kranjci" trebalo proširiti i na to da su ih nazivali i "Korošci" i "Štajerci". No, to treba isključiti jer prezime Korošec ne označava doseljenika iz unutarjoaustrijske pokrajine Koruške. Naime, kraj Križevaca je postojalo naselje i potok Koruška pa bi (i) uz njega mogao biti vezano ovo prezime. Ako bi se prihvatila vezanost etnika Korošec uz naselje Koruška kraj Križevaca i nepostojanje etnika Štajerec u 17. stoljeću, onda bi tumačenje etnika Kranjec (krajem 16. i u 17. stoljeću), iz hrvatsko-slavonske perspektive, moglo biti prošireno na doseljenike iz čitavog slovenskog etničkog prostora koji se nalazio u sklopu unutarjoaustrijskih zemalja. Od onih stanovnika koji su popisani pod etnikom Kranjec tijekom 17. stoljeća najvjerojatnije valja isključiti doseljenike iz Prekomurja. Time bi možda smjeli korigirati ranije iznijeti stav Nevena Budaka da su u hrvatskim zemljama pretke stanovnika današnje Slovenije nazivali "Kranjci", na taj način da se isključe nekadašnji stanovnici Prekomurja, ako ne cijeloga onda barem donjega koje je do druge polovice 18. stoljeća, odnosno od oko 1094. do 1777. godine, spadalo u sastav Zagrebačke biskupije.

Kako su se od svih unutarjoaustrijskih zemalja u Kraljevinu Slavoniju najviše doseljavali stanovnici iz zemlje Štajerske možda su doseljenici poznati pod nazivom Kranjci, barem djelomično, podrijetlom iz te zemlje. Tim više ako znamo

36 Monumenta Zrinyana, knj. 2, Budapest 1991., str. 546.

37 Začasni slovar slovenskih priimkov, Ljubljana 1974. Po drugoj strani Kranjc/Krajnc i sl. te Korošec su u Sloveniji dva prilično raširena prezimena.

da se na štajerskom području od druge polovice 16. stoljeća "odhajanje kmečkih sinov v tujino še povečalo".³⁸

Valja podsjetiti i to da se zemlja Štajerska u svom kasnijem opsegu prostirala preko područja nekadašnjih triju krajina: Savinjske, Podravske i Karantanske.³⁹ Ne treba zaboraviti i to da je zemlja Kranjska isprva funkcionirala kao krajina.⁴⁰ Možda je upravo zbog tih krajina koje su graničile sa Kraljevinom Slavonijom kod stanovnika koji su živjeli u zemljama Štajerskoj i/ili Kranjskoj, odnosno doseljavali se iz njih, postao naziv Kranjci.

Ukoliko se ubuduće prihvati ovo razmišljanje, ostaje još uvijek nejasno kako se i u nekim donjoštajerskim matičnim knjigama javlja etnik Kranjec sredinom 17. stoljeća. Npr. u župi Juršinci ima dosta upisa s prezimenom Kranjec (Krainiz, Kraniez),⁴¹ a varijanta prezimena Krainz se javlja primjerice u Ljutomeru 1654. godine.⁴² Da li je u njima moguće tražiti doseljenike iz neke druge "krajine" teško je reći. U Juršincima i Ljutomeru Kranjec možda može označavati Prekomurca, "Vogrina", "Ogrina", odnosno doseljenika s druge strane Mure. Valja istaknuti i to da se jedan dobar dio stanovništva Štajerske tijekom 17. i 18. stoljeća zvao Krajincima ili Kranjcima. Oni su živjeli na širokom području između brda Boč i rijeke Save, koje graniči s današnjom Hrvatskom.⁴³ To otvara mogućnost da je barem jedan dio stanovnika Križevačke županije i Varaždinskog generalata mogao etnik Kranjec dobiti i prije doseljavanja na ove prostore.

Pri ovome razmatranju ne treba isključiti ni djelomičnu mogućnost da se pod nekim "Kranjcima" kriju "povratnici" odnosno potomci ranijih iseljenika s ovih prostora, iako je to gotovo nemo-

guće dokazati. Kao analogiju je moguće uzeti razmišljanje o tome da se kod doseljenika u Liku, koji su krajem 17. stoljeća zabilježeni kao Kranjci barem djelomično krije hrvatsko stanovništvo, što je sam ranije izložio u stavovima Fedora Moačanina, koji je smatrao kako se pod pojmom Kranjci u Lici krajem 17. i početkom 18. stoljeća razumijevaju hrvatski povratnici iz tadašnje vojvodine Kranjske.⁴⁴ Isto tako valja naglasiti kako je pojam Kranjec imao sasvim druga značenja u 19. stoljeću u različitim regijama današnjeg prostora Republike Hrvatske.⁴⁵

Johan (Janez) Weichard (Vajkard) Valvasor⁴⁶ je, na što sam već upozorio, u svojem opisu Kranjske krajem 17. stoljeća, uz ostale upotrebne jezike rabi nazive: kranjski, ilirski, hrvatski, dalmatinski, kočevski, istarski, talijanski, furlanski i njemački; zabilježio je postojanje (i upotrebu) "slavonskog" (lingua sclavonica) jezika u Kranjskoj.⁴⁷ Ne ulazeći u složenu jezičnu situaciju na prostoru Kranjske krajem 17. stoljeća, najlogičnijim mi se čini da je Valvasorov "slavonski" jezika zapravo kajkavština. Ukoliko se budućim istraživanjima potkrijepi ovo razmišljanje još uvijek nije jasno da li oni stanovnici, koji u Kranjskoj krajem 17. stoljeća govore "slavonskim" jezikom, predstavljaju izbjeglice pred osmanskim prodorima iz prostora Kraljevine Slavonije.

Mogli bi, barem kod dijela doseljenika u Križevačku županiju i Varaždinski generalat koji su označeni etnikom Kranjec, ostaviti otvorenim pitanje nisu li neki među njima bili i potomci prije iseljenog stanovništva koji su se vratili u zavičaj svojih predaka. Moguće je kako su Kranjci i u Križevačkoj županiji i u Varaždinskom generalatu, što je i za Liku te Krbavu dokazao Marko Ša-

38 S. Vilfan, Kmečko prebivalstvo po osebno položaju, u: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarni panog, II. zvezek - Družbena razmerja in gibanja, Ljubljana 1980., str. 340.

39 P. Štih, V. Simoniti, Slovenska povijest do prosvjetiteljstva, Zagreb 2004., str. 103.

40 A. Komac, Od mejne grofije do dežele, Ljubljana 2006.

41 Škofijski arhiv Maribor (ŠAM), Matična knjiga vjenčanih, župa Sv. Lovrenc - Juršinci 1624-1662.

42 ŠAM, Matična knjiga vjenčanih, župa Ljutomer (Sv. Ivan Krstitelj) 1653-1674.

43 J. Rigler, Jezikovnokulturna orijentacija Štajercev v starejših obdobjih, u: Svet med Muro in Dravo, Maribor 1968, str. 666. Boris Golec me upozorio na naselje Sv. Petar u Krajini (St. Peter in Crain) iz sredine 18. stoljeća, tj. današnju Bistrica ob Sotli (nedaleko Kumrovcu).

44 F. Moačanin, Kranjci u Lici, Etnološka tribina, 9, Zagreb 1986., str. 7-10.

45 J. Rotar piše: "Najbrž se je v 19. stoletju izoblikoval zagrebški sopomen leksema Kranjec (Kranjac), mogoče med tamkajšnjimi ilirci, v svojih maksimalnih političnih in kulturnih težnjah razočaranih spričo razhajanja s Slovenci; ta sopomen ima analgoni slabšalni prizvok kot "švabski", a je danes že skoraj docela pozabljen. Toda izraz Kranjec, kranjski so prebivalci Like in Krbave ter Slavonije, torej štokavci, vse 19. in v začetku 20. stoletja uporabljali tudi za prebivalce Gorskega Kotarja in za druge kajkavce in Slovence, vendar le razločevalno do sebe in ne slabšalno." Usp. J. Rotar Viri, Trubarjevog poimenovanja dežel in ljudstev in njegova dediščina, Zgodovinski časopis, letnik 42, št. 3, Ljubljana 1988., str. 343.

46 O Valvasoru usp. B. Reisp, Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, Ljubljana 1983.

47 J. V. Valvasor, Slava vojvodine Kranjske (izabrana poglavja), Ljubljana 1994., str. 17.

rić,⁴⁸ etnički vrlo heterogeno stanovništvo. S time da mi se najlogičnijim čini rješenje kako se pod etnikom Kranjec, koji je relativno često zabilježen na prostoru Križevačke županije i Varaždinskog generalata tijekom 17. stoljeća kriju razni doseljenici iz, uvjetno rečeno, dijelova slovenskog etničkog prostora.

"Slovenci" (Slovinci) ili Slavonci u Varaždinskom generalatu

U vezi sa "Slovincima" (Slovincima) ili Slavoncima valja istaknuti kako je riječ o terminu koji je vjerojatno najteže problematizirati u ranom novom vijeku pa je zbog toga nije dobro koristiti pojednostavljene oblike naziva. Od kasnog humanizma nadalje slavensko se ime posvuda upotrebljava u slavenskom svijetu i na Zapadu i na Istoku.⁴⁹ Problemizirati hrvatskokajkavsku i hrvatskoslovensku inačicu, uistinu nije jednostavno, tim više ako se ima na umu stalne semantičke pomake u mnogo širim obzorjima. Usprkos tome u ovom tekstu, svjestan svih manjkavosti, nastojati ću, u ograničenom dometu, dati svoj doprinos vezan uz Slavonce u Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji.

Zbog toga "Slovincima" (Slovincima) ili Slavoncima u Varaždinskom generalatu vrijedi posebnost istraživanje, a na ovom mjestu ću se ograničiti tek na rješavanje nekih dvojbi. Milan Šufflay je upozorio kako su već Milan Rešetar i Vatroslav Jagić pokazali da su od 12. pa do iza 16. stoljeća, od Drave pa sve do Zete, postojali široki pojasevi u kojima je bio raširen opći etnički naziv "slavenski".⁵⁰ Na drugoj strani, Nataša Štefanec je s pravom upozorila da je teško pravilno odrediti etničku pripadnost stanovništva na habsburško-osmanskom pograničnom prostoru između rijeka Save i Drave.⁵¹

48 M. Šarić, Predmoderne etnije u Lici i Krbavi prema popisu iz 1712. godine, Znanstveni skup "Identitet Like: korijeni i razvitak", Gospić 26.- 29. rujna 2007.

49 Knjiga Mavra Orbinija "Il regno degli Slavi" objavljena je 1601. godine.

50 M. Šufflay, Srbi i Arbanasi, Beograd 1925., str. 76, 109.

51 N. Štefanec, Demographic Changes on the Habsburg-Ottoman Border in Slavonia (c. 1570-1640), Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie, Akten des internationalen Kongress zum 150-jährigen Bestehen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung Wien, 22.-25. September 2004., Wien-München 2005., str. 559-560.

Pri istraživanju slavonskoga stanovništva treba voditi računa da je najveći dio plemstva u Križevačkoj županiji osjećao pripadnost Slavonskom Kraljevstvu kao domovini u 16. stoljeću. Bilo je primjera da su neki od njih samo Slavonsko Kraljevstvo (a ne Hrvatsko-slavonsko kraljevstvo u cjelini) smatrali, u neku ruku, svojom domovinom još krajem 16. stoljeća.⁵²

U 15. stoljeću je "regnum Sclavoniae" obuhvaćala prostor Zagrebačke, Varaždinske, Križevačke, Dubičke, Sanske, a čini se i Virovitičke županije. U 16. stoljeću je došlo do promjena pa je Kraljevina Slavonije obuhvaćala samo Zagrebačku, Varaždinsku i ostatke Križevačke županije. Još je Tadija Smičiklas objasnio politički pojam i položaj Slavonije početkom ranoga novog vijeka: "Prije nego što je sjeo Ferdinand I. na prijestolje hrvatsko-ugarsko prijestolje hrvatsko-ugarsko bila je sva zemlja između Save i Drave, nazivana Slavonija, s banom na čelu (...) Sada poslije osamdeset godina (...) na iztoku samo su još ostanci križevačke županije sada većinom puste, koja je prije zasizala dosta daleko, u današnju Slavoniju, negda dane imala je 12.000 poreznih kuća a sada pusta nemože plaćati nikakve daće. Njoj su još drugarice zagrebačka i varaždinska županija, na kojih počiva teret svega kraljevstva."⁵³

Vjekoslav Klaić je upozorio na što se početkom ranoga novog vijeka odnosi pojam Slavonija: "dok se tako sva zemlja između Kupe i Gvozda (i preko njega) prozvala Hrvatskom, ostalo je ime Slavonije ograničeno tek na zapadne strane one oblasti, koja se prostire Dravi na jugu sve do

52 Géza Palfy je u novije vrijeme pokazao da su se mnoge slavonske nižeplemičke obitelji (koje su po njemu "govorile ili znale hrvatski") početkom ranoga novog vijeka smatrale Slavoncima, a ne Hrvatima. Po njemu "proces integracije Hrvatske i Slavonije potvrdio je i proces udruživanja Hrvatskog sabora te postupno razvijenog pokrajinskog sabora slavonskih staleža (conventus/dietastatum regni Sclavoniae) 1558. godine (...) Taj je proces u 17. stoljeću temeljito pripomogao sve intenzivnijem stapanju hrvatskog i slavonskog plemićkog društva (...) Riječ je o masovnim razmjenama ljudi, neovisno o tome govore li i dopisuju li se na hrvatskom, mađarskom, latinskom ili njemačkom jeziku." Palfy je potvrdio postojanje ranonovovjekovnog "slavonskog patriotizma" na primjeru Ivana Budora koji je sredinom 1580-tih godina Slavoniju osjećao kao svoju domovinu te to izrazio riječima: "In Patriam dehinc tuam, in regnum videlicet Sclavoniae". G. Palfy, Plemićka obitelj Budor iz Budrova u razdoblju od 15. do 18. stoljeća, Podravina, br. 3, Koprivnica 2003., str. 42.; isti, Jedan od temeljnih izvora hrvatske povijesti: pozivnica zajedničkog Hrvatsko-Slavonskog Sabora iz 1558. godine, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, vol. 23, Zagreb 2005., str. 47-61.

53 T. Smičiklas, Poviest Hrvatska, 2. dio, Zagreb 1879., str. 93.

Save i preko nje do Kupe. U jednu riječ: međa Hrvatske i Slavonije bijaše se pomakla konačno od gore Gvozda na sjever do Kupe.”⁵⁴ Nada Klaić je zaključila da se u vezi sa osmanskim osvajanjima postupno mijenjaju i nazivi za hrvatske zemlje. “Kako Turci i Mlečani potiskuju i smanjuju hrvatski politički teritorij - tj. staru srednjovjekovnu Hrvatsku između Gvozda i Jadrana - počinju se u XVI. st. prekokupski krajevi (Partes transcolapiane) nazivati Hrvatskom. To je, doduše, kako se na saboru 1560. ističe, također zagrebačka županija, ali onaj njezin dio “que nunc regnum Croatiae vocatur”. Jedan raniji sabor naziva cjelokupno područje “ostataka” “reliquie satis exigue dicorum regnorum”, tj. Hrvatske i Slavonije ili Slovinja. U to se vrijeme i zagrebački Gradec, dakle slobodna kraljevska varoš, naziva “metropolis istorum regnorum sue maiestats”. Staleži brane ovaj dio nekadašnje Slavonije kao područje Hrvatske, prije svega zato što je taj dio “a temporibus Mathie regis” oslobođen od plaćanja dake. “Reliquie reliquiarum” mijenjaju svoj opseg i zbog stvaranja Krajine.”⁵⁵ Pri tome ne treba zaboraviti da se Kraljevina Slavonija još sredinom 17. stoljeća na kajkavskom nazivala “orsag Slovenski”, kao primjerice 1645. godine.⁵⁶

U novije vrijeme Neven Budak piše da je za razliku od Hrvatske u srednjovjekovnoj Slavoniji postojalo samo jedno ime za njezine stanovnike: “Slavonci (ili, točnije, Slovenci, kako stoji u kajkavskim izvorima).” Pri tome kajkavski izraz “Slovenci” ne bi smjeli miješati s oznakom za stanovnike današnje Slovenije (i njihove pretke), koje su slavonsko-kajkavski pisci nazivali Kranjcima. “Iako je termin “Slovenci” kajkavski pandan ikavskom “Slovinci”, jasno je da je bio rabljen samo za kajkavsko pučanstvo, koje je ikavske “Slovince” nazivalo uglavnom Horvatima ili Dalmatincima.”⁵⁷

Kako sredinom 16. stoljeća Primož Trubar (1508.-1586.) spominje pojam Slovenci,⁵⁸ osvrnut ću se na to u najkraćim mogućim crtama jer to ne ulazi u predmet ove rasprave. Primož Trubar u predgovoru djela “Ta evangeli sv. Matevža” iz 1555. godine spominje da se slovenski jezik ne govori svuda jednako i na isti način. Po Trubaru “drugačije govore Kranjci, drugačije Korošci, drugačije Štajerci, Dolenci i Bezjaci, drugačije stanovnici Krašovci i Istrani, a drugačije Hrvati.”⁵⁹

Trubar u svojim radovima općenito govori o Slovincima, među koje, povremeno, kada se radi o “slovenskom jeziku” ubraja Bezjake, pa i Hrvate. No, kada je riječ o slovenskom jeziku kojim on piše, Trubar jasno kaže da u njega neće uzimati bezjačke i hrvatske riječi. Jezik mu je dakle uži pojam od etnonima Slovenci/slovenski. Prema tome je Trubar pretke “modernih” Slovenaca odredio jezično, a ne imenski. Treba naglasiti da su se preci “modernih” Slovenaca nazivali Slovincima, a svoj jezik slovenski, ali i istaknuti činjenicu da oni pri tome nisu bili jedini nositelji slovenskog imena.⁶⁰

Da je krajem 16. stoljeća postojao etnik “slovenskog”, odnosno “slavonskog” imena govore u prilog podaci iz poreznih popisa. U međurječju

—
kod nekadašnjeg pavlinskog posjeda Rakitovca prije upućuju na iznimnost hrvatskog imena nego na njegovu učestalost, a za neke od njih bi trebalo ustanoviti iz kojeg vremena potječu: jesu li stariji od 16. stoljeća, ili su tek posljedica novovjekovnih migracija iz Hrvatske prema sjeveru. Osmanski pritisak na ostatke ostataka Slavonije i Hrvatske, kao i njime izazvane migracije, unijeli su promjenu u praksu označavanja stanovništva, a i, što je mnogo zanimljivije, u modele njegove samoidentifikacije. Iako nema dvojbe da nacija sedamnaestog stoljeća nije isto što i nacija devetnaestog ili dvadesetog, određeni stupanj “nacionalne” integracije vidljiv je i u to vrijeme.”

58 Jedan od najiscrpnijih pregleda upotrebe imena Slovenci u 16. stoljeću je rad Jakoba Mllera, Raba imena Slovenci v 16. stoletju, Škrabčeva misel, IV, Nova Gorica 2003., str. 21-41.

59 P. Trubar, Ta euangeli suetiga Mateusha, sdai peruizh u ta Slouenski Iesig preobernen (= Euangelium d. n. Iesu Christi, authore Matthaeo, nunc primum uersum in linguam Schlaucam), Tübingen 1555. Inače prema Trubaru postoje “naši Slovenci” ili “mi Slovenci” te oni drugi - kako s jedne tako i s druge strane Sutle. No, za detaljno izučavanje ove problematike bi bile potrebna dodatna istraživanja i zasebne studije.

60 Najvjerojatnije je kako je Trubar sa svojim sljedbenicima Slovincima smatrao Slavene u “svom” političkom okviru, možda pri tome uključujući i Vojnu krajinu. Zbog toga u nabrojanim govornicima slovenskog jezika Trubar neće ići dalje od Bezjaka i Hrvata, ali ni to nije uvijek redovito u njegovim interpretacijama. Ostaje za odgovoriti tko su Trubarovi Hrvati. Najvjerojatnije je da su to, u njegovoj interpretaciji, Hrvati prostora Unutarne Austrije i okolnih područja (najvjerojatnije Istre i Kvarner) koja su se nalazila pod vlašću Habsburgovaca (i Mlečana). Zahvaljujem kolegi Borisu Golcu na plodnim raspravama oko ovih pitanja te posebno na pomoći oko interpretacije slovenske problematike u ovom tekstu.

54 V. Klaić, Povijest Hrvata, knj. 5, Zagreb 1988., str. 610.

55 N. Klaić, “Ostaci ostataka” Hrvatske i Slavonije u XVI st. (od moćake bitke do seljačke bune 1573. g.), Arhivski vjesnik, god. XVI, Zagreb 1973., str. 260-261.

56 R. Lopašić, Hrvatski urbari, Zagreb 1894., str. 303.

57 N. Budak, Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku, Zagreb 2007., str. 209. Isti autor piše kako se čini da hrvatsko ime u Slavoniji nije bilo u uporabi sve do 16. stoljeća, ali bi sustavna istraživanja, možda pokazala poneku iznimku vezanu uz pojedine “velikaške rodove podrijetlom iz Hrvatske, a s posjedima u Slavoniji. Ime grada i posjed Hrvati u Srijemu, Horvati kraj Zagreba, posjedi Velika i Mala Horvatska, Horvatska koja izvire kod Desinića ili rječica Hervacka

Save i Kupe se 1598. godine javljaju etnici Slovenčić i Slovenčićka.⁶¹ Etnik Slovenec (Zlowenecz) je iste godine zabilježen u Domahovom (vlastelinstvo Cesargrad) te u podravskom selu Jalžabet.⁶² Etnici Slovenjac (Zlowenyacz) postoji u selu Brdovec (vlastelinstvo Susedgrad) te u Izimić (vlastelinstvu Okić).⁶³ Vrlo sličan etnik Slovenjec (Zlowenyecz) postoji 1598. godine u selima Ključ i Drenje (vlastelinstvo Susedgrad), Izimiću (vlastelinstvo Okić) i u Desincu (vlastelinstvo Jastrebarsko).⁶⁴ Etnik Slovenčić se spominje i zagrebačkoj Novoj Vesi 1664. godine.⁶⁵

Prema Lopašiću "Slovinci" ili "Slovinci" su bili "stanovnici zemlje između Save i Drave iliti Slavonije". Kada piše o doseljenim "Slovincima" u Gaj kraj Vrbovca 1619. godine on se osvrće na njihovo podrijetlo. "Po svoj prilici da su Vrbovački Slovinci uskočili iz krajeva današnje Belovarske, nekoč Križevačke županije, koja je od polovice 16. vieka sve do Čazme i Moslavine stjenjala pod Turčinom, a pripadala sandžakom u Požegi i u Cerniku."⁶⁶ Znači da Lopašić "Slovince" ili "Slavonce" smatra doseljenicima iz prostora pod vlašću Osmanskog Carstva. Po njemu se radi o potomcima starosjedilačkog slavonskog stanovništva koje je preživjelo ratove i doselilo se u Križevačku županiju početkom 17. stoljeća. Smatram da je, bez detaljne analize i detaljnih istraživanja sela Gaj u 17. stoljeću nemoguće potvrditi ili opovrgnuti ovo razmišljanje.

Radoslav Lopašić u svojim Spomenicima Hrvatske krajine objavljuje izvore u kojima spominje Slavonce odnosno "Slovince" u Slavonskoj krajini pod slijedećim imenima: "Windische" (1593., 1647., 1650.), "Sclavos" (1628.), "slovenskeh sinov" (1642.), "Slovinci" (1642.), "Sclaven" (1643., 1644.), "Windische nation" (1679.) itd.⁶⁷ Zagrebački biskupi ih tijekom 17. stoljeća redovito nazivaju

"Sclavi".⁶⁸ Pri tome se očito radilo o identifikaciji dijela stanovništva kao podanika "Szlouenszskog orszaga" ili Kraljevine Slavonije. U Slavonskoj krajini je bilo i drugih skupina južnoslavenskog stanovništva (pravoslavni Vlasi, odbjegli kmetovi iz provincijala, Predavci) koje izvori razlikuju od "Sclava" pa se čini da bi potonji mogli biti starosjedioci. No, prije bilo kakvog donošenja zaključaka valja biti oprezan i preispitati dostupne izvore.

Dominik Mandić "Sclave" odnosno Slavonce, drži starosjediocima "iz onih krajeva negdašnjega 'kraljevstva Slavonije', koje su Turci bili zauzeli, dakle iz današnje Slavonije." Isti je autor mišljenja da su Slavonci, uz Vlahe i Predavce, Osmanlije koristili "kao pomoćne posade u tvrđavama i kao čuvare klanaca i puteva", odnosno da su služili kao "turske pomoćne čete u Slavoniji". Mandić piše da Slavonce "izvori sada nazivaju 'Sclavi', a sada 'Vindiši', ali se vidi, da pod tim razumijevaju starosjedioce negdašnjeg kraljevstva Slavonije, dotično urođenike tadašnje turske Slavonije, što zagrebački biskup Petričić izričito naglašuje."⁶⁹ On pogrešno donosi prezime biskupa Petretića, što je možda tiskarska greška, ali se u tekstu u kojem biskup spominje Slavonce nigdje ne navodi da su Slavonci "urođenici tadašnje turske Slavonije" kako je to smatra Mandić. Biskup Petretić zaista piše da su Slavonci "podložnici Kraljevstva od starine", ali nigdje ne spominje osmansku Slavoniju.⁷⁰

Slavko Gavrilović smatra da su Slavonci (Sclavos, Windische) "prebezi u Varaždinski generalat".⁷¹ On ih spominje pod slijedećim

61 J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Zagreb 1976., str. 413 - Zlowenichka, sućija Kobilić, vlastelinstvo Ozalj; str. 424. Zlowenich (Novaki, vlastelinstvo Okić).

62 Isto, str. 484, 555.

63 Isto, str. 382, 423.

64 Isto, str. 379, 381, 423, 466.

65 KAZ, ACA, fasc. 17, br. 92.

66 R. Lopašić, Urbaria lingua croatica conscripta. Hrvatski urbari, sv. 1, Zagreb 1894., str. 391. Identični stav ima i V. Klaić, usp. Povijest Hrvata, knj. 5, Zagreb 1988., str. 620.

67 R. Lopašić, Spomenici Hrvatske krajine (SHKR), knj. 1, Zagreb 1884., str. 179; knj. 2, str. 153, 247-248, 261-266, 277, 280, 288, 367.

68 Nadbiskupski arhiv u Zagrebu, Libelli supplices, XVII, 15.; Z. Kudelić, Izvješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića apostolskom nunciju Casparu Mattheiju o Marčanskoj biskupiji i Vlasima iz 1640., Povijesni prilozi, br. 19, Zagreb 2000., str. 176; Informatio Petri Petretich, episcopi Zagrebiensis, de Valachorum in confiniis regni Sclavoniae degentium episcopatus origine, progressu et effectibus. Item si ultra tolerandus est, cui et qualiter conferendus ad hoc, ut fides catholica incrementum capiat et salus patriae minus periculi timeat" ("Petri Petretich episcopi Zagrabiensis Historia de Valachorum in Confiniis Regni Sclavoniae degentium Episcopatus origine, progressu, et effectibus"), Arhiv HAZU, codex. No. DCCCXXXV., II. d 51, fol. 10.

69 D. Mandić, Etnička povijest Bosne i Hercegovine, Toronto-Zürich-Roma-Chicago 1982., str. 363.

70 "Sclavi itidem homines catholici, ab antiquo huius regni originarii incolae (...)". Petar Petretić, Informatio de Valachorum in Confiniis Regni Sclavoniae degentium Episcopatus, origine, progressu et effectibus..., Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, R 3887

71 S. Gavrilović, Grada za istoriju Vojne granice, knj. 3 - Varaždinski generalat (1595-1704), Beograd 2006., str. 387.

imenima: “Sclavos” (1624., 1628., oko 1630., 1635., 1638., 1639., 1644., 1649., 1650.), “Sclaven, Sclauen” (1643., 1644., 1650.) i Windische (1647.).⁷²

Preci “Slovenaca” ili Slavonaca 17. stoljeća su prema Karlu Kaseru bili u vrijeme prije osmanskih osvajanja nepovlašteni seljaci ili kmetovi. Ti Slavonci “očito nisu tada pobjegli pred Turcima i mogli su se već prije ili tek za bježanja pomiješati s pravim Vlasima.”⁷³ To bi mišljenje Slavonce prikazivalo autohtonim predosmanskim živiljem srednjovjekovne Slavonije, ali iz Kaserovog izlaganja nije potpuno jasno da li on pod pojmom Slavonci podrazumijeva stanovništvo koje je bilo autohtono na neosvojenom području od Osmanlija ili su to bili starosjedinci na onim dijelovima Slavonije koji su dospjeli pod osmansku vlast. Prema potonjem tumačenju bi se radilo o starosjedilačkom stanovništvu koje se iz Slavonije pod osmanskom vlašću preselilo na teritorij pod vlašću Habsburgovaca. Na prvi pogled se čini da su obje mogućnosti otvorene, ali za detaljnija objašnjenja su nužna nova istraživanja.

Da je kod Slavonaca ili “Slovenaca” (ili dijela njih) zaista riječ o starosjedilačkom stanovništvu potvrđuju do sada provedene analize govora koje je provodio Mijo Lončarić. On smatra da se u Podravini prostiru govori s jedinstvenom akcentuacijom u slavenskom svijetu. Prostiranje te akcentacije je bila narušeno migracijama uslijed osmanskih prodora, a prema Lončariću se uglavnom poklapala s prostiranjem povijesne Komarničke župe (županije), “odnosno s kasnijim vlastelinstvima koja su je naslijedila”.⁷⁴ Istražujući teritorij srednjovjekovne Komarničke župe (županije) došao sam do spoznaje da je ona približno obuhvaćala prostor između današnjeg naselja Jalžabet (između Ludbrega i Varaždina) i Komarnice (danas Novigrad Podravski, između Koprivnice i Đurđevca).⁷⁵ Ovo se razmišljanje ne slaže s dijalektalnim po-

dacima na kartama Mije Lončarića, prema kojem zapadni dio Komarničke županije obuhvaća bednjansko-zagorski ili zagorsko-ludbreški dijalekt, a istočni dio podravski dijalekt.⁷⁶ Dijalektalne granice nemaju veze ni s vlastelinstvima, a usput napominjem da vlastelinstva nisu “naslijedila” Komarničku županiju jer je ona bila integrirana u Križevačku županiju. Proces stvaranja vlastelinstava je bio neovisan o županijskom ustroju.

Podravski dijalekt su očuvali ljudi koji su živjeli u zbjegovima uz rijeku Dravu. Oni su činili “osnovu” koja je primala doseljenike i dijalektalski ih asimilirala. Proces doseljavanja se vidi iz toga što su mnogi ljudi u popisima imali oznake mjesta odakle su došli, a ima i tragova osmanskih utjecaja u prezimenima, što djelomično dokazuje doseljavanje sa osmanskog područja. Očuvanost podravskog dijalekta pokazuje da su doseljenici u “starosjedilačka” naselja dolazili pojedinačno ili u manjim skupinama te se s vremenom jezično integrirali u postojeću zajednicu.

Treba upozoriti i na to da svaka pojava kajkavštine na području Varaždinskog generalata nužno ne znači da je riječ o starosjedilačkom stanovništvu. Usput spominjem da se miješani dijalekt vidi samo za selo Hlebine koje je tijekom kolonizacije naseljeno najvjerojatnije pretežito nepodravskom stanovništvom i koje predstavlja kajkavski jezični “otok” usred šireg prostora obuhvaćenog podravskim dijalektom. Slična je situacija sa miješanim govorima Torčeca i Peteranca koji su smješteni na kontaktnoj zoni između podravskog i zagorsko-ludbreškog dijalekta, a čini se da imaju značajke iz Pokuplja.⁷⁷

72 Karta dijalekata kajkavskog narječja, u: M. Lončarić, Kaj - jučer i danas, Čakovec 1990., na kraju knjige.

73 U dijalektologiji je ovaj jezično miješani prostor postao poznat tridesetih godina 20. stoljeća kada je spomenut u raspravi Stjepana Ivšića “Jezik Hrvata kajkavaca” (1936.). Ivšić je selo Peteranec istaknuo kao dijalektološki, kajkavološki problem, tj. ustvrdio je da po svojoj akcentuaciji peteranski govor odstupa od okolnih govora. Govori od Đelekoveca i Ivanca na zapad pripadaju tzv. konzervativnoj skupini kajkavskih govora, kako ju je nazvao Ivšić u svojoj podjeli kajkavskih govora, odnosno cjelokupne kajkavštine osim gorskokotarske, i to s obzirom na akcentuaciju. Drnje, Botovo i podravski govori istočno od Peteranca pa do Podravskih Sesveta na istoku uz Dravu sjeverno od Bilogore imaju akcentuaciju u kojoj je mjesto naglaska ograničeno na zadnja dva sloga (akcentatske) riječi, a koju njezin prvi proučavatelj Franjo Fancev nazvao akcentuacijom sa “zakonom dvaju slogova”. Te je govore Ivšić uvrstio u svoju IV. skupinu, koju je zbog dalekosežnih prozodijskih procesa nazvao mlađom revolucionarnom skupinom a po prostiranju križevačko-podravskom. Međutim, i ovdje je zaključeno da govore s navedenim ograničenjem u naglasku treba iz te

72 Isto, str. 61, 94, 97, 98, 105, 123, 124, 126, 128, 129, 132, 133, 135, 136, 139, 141-146, 148-156, 158, 164-166, 168, 170, 173-181, 183, 186-191, 193, 202.

73 K. Kaser, Slobodan seljak i vojnik, knj. 1, Zagreb 1997., str. 94.

74 M. Lončarić, Kajkaviana & alia. Ogladi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima, Zagreb-Čakovec 2005., str. 41-42.

75 H. Petrić, Novigradska Podravina od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća, Općina Novigrad Podravski - izabrane teme, Novigrad Podravski 2001., str. 58.

Moguće je uočiti veću podudarnost između prostiranja podravskog dijalekta i Koprivničko-đurđevačko-prodavičkog vlastelinstva⁷⁸ i to na jugu, istoku i sjeveru. No, ona se ne poklapa na zapadu gdje dio naselja govori zagorsko-ludbreškim dijalektom. Moguće je pretpostaviti da je i na tom zapadnom području prije 17. stoljeća bio proširen podravski dijalekt, a da je kasnijim doseljavanjem stanovništva sa zapada prevladao zagorsko-ludbreški dijalekt.

Još jedan element govori o postojanju starosjedilačkog stanovništva na prostoru Varaždinskog generalata. Riječ je o tome, da je unatoč doseljeničkoj štokavštini, na prostoru oko današnjeg Bjelovara u folkloru prevladao utjecaj starosjedilačkog stanovništva. To se može vidjeti u narodnim pjesmama, plesovima i običajima.⁷⁹

skupine izdvojiti u posebnu skupinu, posebni dijalekt, koji je Mijo Lončarić nazvao podravskim. Govor Drnja, Botova i podravskih govora prema istoku imaju dakle akcentuaciju s naglaskom na zadnja dva sloga, a to je prozodijski sustav koji je jedinstven ne samo u kajkavštini i hrvatskom jeziku nego i u slavenskom svijetu uopće, a zanimljiv je i s općelingvističkog gledišta. Pretpostavlja se da je takvu akcentuaciju imao izumrlj polapski (polapskodrevanski) jezik, jedan od zapadnoslavenskih jezika, a sličnu akcentuaciju ima govor gradišćanskohrvatskoga sela Bajngrob (Weingraben). Slične su mu akcentuacije nekih makedonskih govora, a također i pretpostavljena akcentuacija klasičnog latinskog jezika. Osnovna karakteristika torčanske i peteranske akcentuacije je da (po Ivšiću), ne pripada okolnim skupinama kajkavskih govora, već ta dva govora imaju u osnovi akcentuaciju koju on po teritoriju prostiranja naziva turopoljsko-posavskom (III. skupina Ivšićevih kajkavskih govora). Glavna je karakteristika te akcentuacije da je s osnovnoga kajkavskoga medijalnoga metatonij-skog cirkum»eksa (novoga praslavenskoga dugosilaznog naglaska u središnjem položaju) silina pomaknuta prema početku riječi, ali se ona ne pomiče s medijalnih kratkih slogova. Ivšić je utvrdio da u ovim govorima nalazimo utjecaje susjednih govora s ograničenim mjestom naglaska. On pretpostavlja da su torčanski i peteranski govor porijeklom iz Posavine, a Lončarić misli "da treba reći da za Peteranec kao ni za Torčec - ako potječu iz istog područja - to neće biti ni Turopolje ni južna Moslavina, barem ne zapadna, ako je Ivšićeva pretpostavka točna. Naime tamo su se jat i poluglas izjednačili." Po Lončariću, ako torčanski govor ne potječe iz istog područja iz kojeg i peteranski, on bi mogao biti i iz Turopolja i iz Moslavine. Ako je pak iz istog područja, a njegov je danas drukčiji vokalizam posljedica utjecaja novoga susjedstva, treba po istom autoru, uzeti u obzir neke govore istočno od Karlovca, kao npr. Blatinice. U tom je govoru akcentuacija potpuno kajkavska, turopoljsko-posavska. S obzirom na povijest hrvatskih kajkavskih krajeva, upravo na poznate migracije - od kojih su najpoznatije doseljenje Hrvata u Gradišće i zatim susjedno područje (poznato je da su 1532. godine Hrvati u Gradišće proslazili, između ostalih, ovim područjem i da su se sukobili sa starosjediocima), zatim doseljenje novoštokavaca (ijekavaca u Slavoniju s jugoistoka može se pretpostaviti da je u isto vrijeme, po M. Lončariću, bilo seljenja i u Podravinu, što znači krajem 16. stoljeća. Nametanje novog tipa govora starosjediocima je, po istom autoru, moguće ako je broj doseljenika znatno veći. Gerhard Neweklowsky, Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete, Wien 1978., str. 115-126.

78 O vlastelinstvu i njegovom teritorijalnom prostiranju usp. R. Pavleš, Koprivničko i Đurđevačko vlastelinstvo, Koprivnica 2001.

79 I. Ivančan, Z. Lovrenčević, Narodni plesovi Hrvatske, knj. 3 "Biloga, Zagreb 1969.; S. Kožul, Povijest župe Nevinac, Zagreb 1989., str. 43.; G. Marta i J. Matunci, Ljubav je dar. Povjesnica KUD-a "Veliko Trojstvo", Veliko Trojstvo 2004.

No, ima i drugačijih razmišljanja, npr. Josip Adamček smatra da su Slavonci (Slovinci) predstavljali hrvatsko stanovništvo "iz turske Slavonije",⁸⁰ dakle, neautohtono stanovništvo na tlu Slavonske krajine. Identičan stav je prevladao i u dijelu najnovije historiografije. Tako primjerice Željko Holjevac smatra da su Slavonci nevlaški doseljenici iz osmanske Slavonije.⁸¹

Ukoliko bi se prihvatilo takvo razmišljanje, onda je moguće utvrditi kako je to stanovništvo po govoru moglo biti kajkavsko jer se kajkavština prije osmanskih zauzimanja prostora zapadno od rijeke Česme prostirala mnogo dalje na istok nego što je to bilo u 17. stoljeću. No ne treba isključiti i slavonsko stanovništvo koje je govorilo staroštokavštinom.

"Slovenski" u hrvatskih kajkavskih pisaca

Vladimir Mažuranić u svom pravno-povijesnom rječniku o slavonskom stanovništvu piše: "Slovênin, Slovinyin, Slovjenin, Slovin itd. m., plur, Slověni itd., Slavus, Sclavus (...) i ako se nastoji svesti s velikim istoričkim znanjem postanak ime-na toga na tuđe porietlo, po naših slovjenjskih izvorih kao da je ipak ono prvo, koje obuhvaća kao domaću riec na daleko razgranjena naša plemena (...) U našem jeziku služi sve do XVIII. vieka lik Slovênin, ili po ikavskom izgovoru najobičnije Slovinyin, Slovinac itd. (...)" Mažuranić ukazuje "kojom dosljednosti njemački službeni izvori naše latinsko nazivlje o regnum Sclavoniae itd. obraćaju na Windischlandt, Windische Herrn, Windische grenitzen, Windische Stände itd."⁸²

Kako se Slavonci u Slavonskoj krajini nazivaju u izvorima i "Slovincima" odnosno "slovenskim sinovima" što je imenom identično današnjim

80 J. Adamček, Bune i otpori, Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću, Zagreb 1987., str. 17.

81 Ž. Holjevac, Hrvatsko-slavonska Vojna krajina u ranome novom vijeku, u: Ž. Holjevac i N. Moačanin, Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva u ranome novom vijeku, Zagreb 2007., str. 22.

82 V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik, knj. 2 (P-Ž), Zagreb 1975., str. 1330. Isti autor upozorava za ranosrednjovjekovno razdoblje "kako stranci primjenjuju izmjenice ime Sclavonia zemljam hrvatskim i srbskim itd. Iz Klaić. Povj. jasno se razabira, kako je Panonija posavska nakon postanka hrvatske države kao posebna banovina označivana imenom sveslovjenskim kao pokrajinskim."

Slovincima koji žive u Republici Sloveniji,⁸³ za razrješenje eventualnih dvojbi korisno se poslužiti rezultatima istraživanja starije kajkavske književnosti.

Slovenski povjesničar književnosti Antun Raić je krajem 19. stoljeća napisao neobjavljenu raspravu o “Kronici” Antuna Vramca (1538.-1588.), u kojoj je analizirao jezik toga kajkavskog pisca s kraja 16. stoljeća, koji sam autor on naziva “slovenskim”.⁸⁴ Prema Raiću su se svi kajkavci u 16. i 17. stoljeću u Zagrebačkoj, Varaždinskoj i Križevačkoj županiji “imenovali isključivo Slovence. S časom so to svoje slovensko ime zamenjali s hrvatskim, nazivajući se po deželi, v koji stanuju (...) Vsi kajkavski pisatelji govore le o svojem slovenskom jeziku, n. pr. Pergošić je obrnol Verböcijev zakonik na slovenski jezik; Vramec govori v svji 1. 1578. v Ljubljani na svetlo prišli “Kroniki” kar naravnost: zagrebečka Biskupia na Slovenie (...); Habledič je pisal Dictionar ili Rechi Szlovenszke i druge knjige slovenski.”⁸⁵ “Tvrditi da je Vramec pisao slovenskim u današnjem poimanju te riječi, bez temelja je, jer je u 16. i 17. i 18. stoljeću današnji slovenski jezik nazivan kranjski jezik” mišljenje je Alojza Jembriha.⁸⁶ Iako je točno da Vramčev jezik nije slovenski u današnjem poimanju jezika valja upozoriti na Jembrihovu tvrdnju kako se jezik predaka današnjih Slovenaca tijekom 16., 17. i 18. stoljeća isključivo nazivao kranjskim od hrvatsko-kajkavske strane i nekih njihovih autora. Činjenica je da su kajkavski pisci najveći dio predaka današnjih Slovenaca zvali “Kranjci”, a njihov jezik “kranjskim”. No, oni koji su pisali i govorili tim jezikom nazivali su ga i drugim imenima - “linugua carniola”, windische Sprache itd. Janez Rotar je za razdoblje od 1643. do 1801., uz one za ranije razdoblje, naveo još tridesetak primjera u kojima se jezik predaka

današnjih Slovenaca naziva “slovenski”, “suovenski”, “stari slovenski” ili “slavenski”.⁸⁷

Baveći se Vramčevim nazivom jezika u djelu “Kronika vezda znovich zpravliena kratka szlouenzkim iezikom po D. Antolu pope Vramcze” kao “slovenskog” (što je sam autor naveo u naslovu!) Alojz Jembrih 1981. je, uz ostalo, upozorio “Vramec je svoju *Kroniku* napisao *slovenskim jezikom* zemlje Sclavoniae uzevši za temelj zagrebačku kajkavštinu u kojoj je sredini proboravio najmanje deset godina. Stoga njegov fonetsko-fonološki, morfološki i leksički sustav kronike valja promatrati u svjetlu interferencije triju narječja kojoj interferenciji daje kvalifikaciju naš *slovenski jezik* (naš južnoslavenski jezik).”⁸⁸

Alojz Jembrih je 1992. pojasnio svoj ranije stavove te donio nešto detaljnije objašnjenje njegovog poimanja “slovenskog” jezika u ranome novom vijeku. Jembrih je zapisao da jezikoslovci Kopitar, Miklošič i Jagić “nisu dovoljno razumjeli Vramčev lingvonim “slovenski jezik” koji je u njegovo vrijeme i još u 17. stoljeću značio *slavenski* i slavonski (*lingua slavonica*) dakle slovjen’sk’ jezyk hrvatskokajkavske redakcije.” Uz to, izgleda da je Vramcu, prema Jembrihu “naziv *ilirski* sinonim za *slovenski*”. Objašnjavajući terminologiju vezanu uz “Slovence”, Jembrih je pokazao da se termin “slovenski, Slovenci, slovenski orsag, slovenska zemlja, slovenski jezik, u Vramčevu poimanju, odnosi na hrvatsko-kajkavsko jezično i geografsko područje kao na Slavoniju, dakle na kraljevinu i banovinu Slavoniju.”⁸⁹

I drugi najraniji kajkavski pisci jezik na kojem pišu nazivaju “slovenskim”.⁹⁰ Ivanuš Pergošić u djelu “Decretum” iz 1574., prvoj pisanoj knjizi kajkavštinom koja je otisnuta, jezik kojim je pisao

83 U novije vrijeme se u Sloveniji pojavilo razmišljanje o tome da su “Slovinci” iz “Slovenskog orsaga”, odnosno Slavonci iz Slavenskog kraljevstva zapravo dio slovenskog naroda. Usp. <http://www.harvardi.com/slovenijeh.php>. Pristup ostvaren 19.10.2008.

84 A. Jembrih, Život i djelo Antuna Vramca. Prilog proučavanju starije hrvatske književnosti i dijalektologije, Čakovec 1981., str. 226.

85 Narodna in Univerzitetna knjižnica, Ljubljana, Signatura Ms 811 št. 3 i 4, A. Raić, Jezik Vramčeve kronike, rukopis.

86 A. Jembrih, Počeci kajkavske pisane i tiskane riječi, Kajkaviana Croatica. Hrvatska kajkavska riječ (ur. A. Jembrih). Katalog, Zagreb 1996., str. 35.

87 J. Rotar, Viri Trubarjevog poimenovanja dežel in ljudstev in njegova dediščina, Zgodovinski časopis, letnik 42, št. 3, Ljubljana 1988., str. 344-346.

88 A. Jembrih, Život i djelo Antuna Vramca, str. 232.

89 A. Jembrih, O Vramčevoj kronici, Zagreb 1992., str. 63-65; László Hadrovics, Seit wann wird kajkavische Dialekt “horvatski jezik” genannt”, u: Dona, Slavica Aenipontana in honorem Herbert Schlesiener, München 1987.

90 N. Budak, Der Einfluss der Migrationen auf die Veränderung der Etnischen Selbstidentifikation im Raum des Mittelalterlichen Slavoniens, Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf, Bd. 28, Zagreb 2000., str. 14.

naziva "szloujenŕki" (slovienski).⁹¹ Drugo Vramčevovo djelo "Postilla na vsze leto..." iz 1586. pisano "szlouenszkim iezikom".⁹²

Kako se nazivao jezik kojim se tijekom 17. stoljeća pisalo na prostoru Zagreba može se vidjeti iz kajkavskog prijevoda latinskog statuta zagrebačkog Gradeca iz 1609. godine. Kajkavski prijevod je nastao 1629. godine i na njemu piše da je on "ex Latina in vernaculam Sclavonicam in gratiam illiteratorum rudis et brevis translatio".⁹³

Martjanska pjesmarica poznatija u hrvatskoj povijesti književnosti kao Prekomurska pjesmarica u svom petom dijelu nastalom u 16. stoljeću, u pjesmi "Tusim vnogo bogu..." naziva jezik "szlovenszki".⁹⁴

Širenju hrvatskog imena na sjever bio je pružan dugotrajan otpor, a tome su se posebno isticali predstavnici Crkve.⁹⁵ Nikola Krajačević (Sartorius) je autor djela "Molitvene knyisicze" iz 1640. u kojem se jezik pisanja naziva "szlovenszki".⁹⁶ Vrijedi zabilježiti da je u predgovoru drugoga izdanja, njegov priređivač Baltazar (Boltižar) Milovec napisao "szlovenzkim jezikom" da je knjiga tiskana "znovich na haszen zlovenskoga naroda".⁹⁷ Krajačević u knjižici "Szveti evangeliomi"⁹⁸ iz 1651. Zagrebačku biskupiju naziva "Czirkva zagrebecska szlovenszka", a knjiga

je tiskana "szlovenzkem szlovom". Zagrebački biskup Petar Petretić u predgovoru se obraća čitateljima s riječima: "o poštuvani brati Slovenskoga orsaga, plebanuši i duhovni pastiri". Biskup sebe naziva "biškup zagrebečki, vsem Slovenskoga orsaga cirkvenim pastinom" te nastavlja da je knjiga tiskana "vu našem Slovenskem orsage slovenskem jezikom" da bi "vnogi naši Slovenci" mogli čitati ovo djelo.⁹⁹ Prema Budaku u ovom je slučaju nemoguće odijeliti religiozno od "nacionalnog".¹⁰⁰

Juraj Rattkay je knjigu "Kripozti Ferdinanda II. rimzkogha cieszara, kraleztvih, Nimskogha, Wgerzkogha, Cheskogha, Dalmatinzkogha, Hervaczhogha, i Szlovinzkogha, kralia (...)" tiskanu u Beču 1640. napisao "szlovinzkim iezikom",¹⁰¹ a u biti je napisana kajkavštinom.¹⁰² Pri pojmu "szlovinzski" treba biti oprezan jer je moguće da su pojedini autori, pa i Rattkay, taj pojam upotrebljavali na različite načine.

Iz navedenih primjera se vidi da se u 16. i prvoj polovici 17. stoljeća jezik kajkavske književnosti na prostorima Varaždinske, Zagrebačke i Križevačke županije nazivao isključivo "slovenskim", a Kraljevina Slavonija se nazivala "Slovenskim kraljevstvom".

To potvrđuje i Ivan Belostenec u svom rječniku "Gazophylacium" koji latinski pojam "Slavonia" prevodi kao "Szovensko kralyesztvo pod úgerszkum korunom". Zanimljivo je da kajkavski pojam "Slovénecz" na latinski jezik prevodi kao "Illyrius, ii. Illyricus, ci. Sclavus, vi.", a pojam "Szlovenszki orszag" kao "Illyrica, Illyris, Illyrium, Illyricum, Sclavonia".¹⁰³ Neven Budak je analizirajući Belostenčev rječnik spomenuo da su mu Iliri podjednako i Hrvati i "Slovenzi".¹⁰⁴

91 NSK, Zagreb, RIID-40-2, Decretum koterogaie Verbewczy Istvan diachki popiszal / od Ivanussa Pergossicha na szloujensski iezik obernien, Stanpan u Nedelischu, leto nasseghe zuelichenia 1574; Ivanuš Pergoščić, Decretum (...), pretisak, prir. Z. Bartolić, Čakovec 2003., str. 1, 201.

92 NSK, Zagreb, RIID-80-184, Postilla na vsze leto po nedelne dni vezda znouich szpraulena szlouenszkim iezikom / po Antolu Vramcze, Stanpano v szlobodnom kralieuum varassu Varasdine :, 1586.; postoji i pretisak koji je priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih. O Antunu Vramcu i njegovim djelima usp. O. Šojat, Hrvatski kajkavski pisci, knj. 1 (druga polovina 16. stoljeća), Zagreb 1977., str. 116.

93 Arhiv HAZU, II d 228.

94 Martjanska pesmarica, uredil in spremna besedila napisal Vilko Novak, Ljubljana 1997., str. 348.

95 N. Budak, Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku, str. 214.

96 NSK, Zagreb, RIID-160-15, Molitvene knyisicze: vszem Christusevem vernem szlovenzskoga jezika priztoyne i hasznovite / [potpis na kraju predgovora: Jeden pop iz Reda Jesuitanzkoga], Vu Posone : [s. n.], M.DC.XL. leto [1640].

97 NSK, Zagreb, RIID-160-19, Molitvene knyisicze : vszem Christusevem vernem szlovenzskoga jezika priztoyne i hasznovite / p. Mikloussa Krajachevicha redovnika Reda Iezuitanzkoga; po B. M. redovniku iezuiti znovich na haszen zlovenskoga naroda pod stampom szkupa zovem stoie pridano szlosene.

98 Obje Krajačeveve knjige su bile tiskane anonimno, a početkom 20. stoljeća je dokazano njegovo autorstvo. O. Šojat, Hrvatski kajkavski pisci, knj. 1, str. 300, 323-325. U katalogu NSK u Zagrebu se za knjigu "Szveti evangeliomi" autorstvo vodi na zagrebačkog biskupa Petra Petretića.

99 NSK Zagreb RIID-160-79 (sig. vet. R 1.826), Szvete evangeliomi, ... gozpodina Petra Petreticsa, ... /Vu Nemskom Gradczel, /1651/

100 N. Budak, Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku, str. 215.

101 NSK Zagreb RIID-160-17 (sig. vet. R 1.889), Kripozti Ferdinanda II. rimzkogha cieszara, ... Po ottczu Gulielmusu Lamormaini diachkim iezikom zlosene, szada pak po Iuriu Rattkai ... szlovinzkim iezikom popisane u Bechu, 1640.; O. Šojat, Hrvatski kajkavski pisci, knj. 1, str. 346.

102 O. Šojat, Hrvatski kajkavski pisci, knj. 1, str. 341-347.

103 I. Belostenec, Gazophylacium, reprint izdanje, Zagreb 1972., knj. I., str. 1125; knj. II, str. 507.

104 N. Budak, Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku, str. 214. "Uvodeći u svoj rječnik kao tumačenje pojedinih latinskih riječi sinonime iz svih triju hrvatskih narječja, označuje ih odrednicama *Sclavonice* i *Dalmatice*, ali ne i *Croatice*, jer je govor stare Hrvatske označen kao dalmatinski. Prava zbrka nastaje kada tumači pojedine zemljopisne pojmove: Varaždin je grad u Slavanskom Kraljevstvu,

Zanimljivo je spomenuti i Ljetopis Petra KeGLEVIĆA koji za 1635. godinu spominje “slovenskog” generala Schwartzenberga, a za 1641. “slovensku” krajinu,¹⁰⁵ što jasno govori da je u prvoj polovici 17. stoljeća Varaždinski generalat na kajkavštini nazivan “Slovenska” krajina.

Prva tiskana knjiga na kajkavštini za koju se jasno navodi da je pisana hrvatskim, a ne slavonskim (“slovenskim”) jezikom je “Putni tovaruš” iz 1661. Katarine Frankopan (Zrinski). U njemu jasno piše da je djelo prevedeno “iz nimskoga na heruatzki jezik”. Autorica daje posvetu “vszega hervatzkoga i szlovinskoga orszaga goszpodi i poglavitim lyudem oboiega szpola”.¹⁰⁶ Pri tome valja naglasiti da se Katarina “služila jezikom ozaljskog kruga, to jest jezikom kuće Zrinskih i književnih pregalaca koji su uz tu kuću stalno bili vezani, jezikom kojemu je supstrat bio kajkavski, a dodatni elementi štokavski i čakavsko/ikavski.¹⁰⁷ Na identičan način je bilo pisano i novopronađeno Katarinino djelo “Libar od spominka”, koje je do danas ostalo u rukopisu.¹⁰⁸ I Baltazar (Boltžar) Milovec je u djelu “Dussni vert, duhovnim czvetiem naszagyen. To je to: unoge fele officiumi i litanye (...)”, tiskanom u Beču 1664. napisao da je “na Hervatzki jesik prètolmacheni”.¹⁰⁹

a Zagreb je glavni grad Hrvatskoj - no prema tumačenju u ilirskolatinskom svesku rječnika, Zagreb je ipak u Slavoniji. Sava je u Hrvatskoj, a Drava dijeli Slavoniju od Ugarske. Iako su različita tumačenja mogla dospjeti u rječnik prigodom njegove pripreme za tisak, desetljećima nakon što je Belostenec dovršio svoje djelo, ipak se čini da je uporaba etnonimskog nazivlja nije bila ustaljena u piščevo vrijeme, ali je isto tako vidljivo da su pojmovi Slavonija i slavonski (slovenski) bili postupno potiskivani prema sjeveru i pogotovo prema istoku, na prostor na kojem će se zadržati do danas. Pišući jedno drugo djelo, Deset propovjedi o euharistiji, Belostenec svoj jezik naziva hrvatskim, što odgovara okruženju u kojem je stvarao. Bio je, naime, pripadnik Ozaljskog kruga, okupljenog oko rezidencije Zrinskih, točke u kojoj su se stjecale političke i kulturne veze hrvatskog sjevera i juga.”

105 F. Šišić, Dva ljetopisa XVII. vijeka, Starine, knj. 36, Zagreb 1918., str. 372, 376.

106 NSK, Zagreb, RIID-160-1; Putni tovaruš / vnogimi lipimi, nouimi i pobosnimi molituumi iz nimskoga na heruatzki jezik isztomachen i spraulyen po meni groff Frankopan Catharini goszpodina groffa Petra Zrinskoga hisnom touarussu, V Benetkih, leta 1661; usp. K. Frankopan (Zrinski), Putni tovaruš, Venecija 1661., pretisak iz 2005. (Čakovec, Matica hrvatska), str. 3, 7.

107 O. Šojat, Hrvatski kajkavski pisci, knj. 2 (17. stoljeće), Zagreb 1977., str. 14.

108 Z. Bartolić, Majka Katarina. Biografski i književno-povijesni kolaž o Ani Katarini Frankopan-Zrinski & Putni tovaruš, Čakovec 2004., str. 148-159. I Putni tovaruš je dostupan u pretisku, koji je priredio Zvonimir Bartolić.

109 NSK, Zagreb, Sine sign. (Fotokop.), Dussni vert, duhovnim czvetiem naszagyen. To je to: unoge fele officiumi i litanye, ... na Hervatzki jesik prètolmacheni ... Po p. Bolthisaru Millovczu, ..., vu Bechu : pri Janussu Jacobu Kuerneru, 1664.; O. Šojat, Hrvatski kajkavski pisci, knj. 2, str. 143.

Iz ova dva primjera se može vidjeti da se od 1660-tih godina u književnim djelima za kajkavštinu osim “slovenskoga” upotrebljavao i hrvatski jezik. No, važno je da hrvatski jezik nije istisnuo naziv “slovenski” za kajkavštinu pa se i kasnije u književnim djelima kajkavskih pisaca govori o “rečima slovenskim”, ali i o “horvatskom” i “slovenskom narodu”, što se najbolje vidi na primjeru pisanja Jurja Habelića.

Juraj Habelić djelo “Zeczalo Marianzko” iz 1662. godine¹¹⁰ u nastavku naslova upućuje “uszem szlovenzkoga i horvatczkoga naroda kerschenikom”, a u knjizi “Dictionar, ili Rèchi szlovenszke zvezega ukup zebrane” iz 1670. godine piše da ju je priredio “na pomoch napredka u diachkom navuku skolneh mladenczeu horvatzkoga, i szlovenszkoga naroda”.¹¹¹ Iz iste je 1670. godine djelo “Zvonchacz” Matije Magdalenića koje je u predgovoru napisao: “nego i vnogi drugi hote mi ogovoriti ove knjižice, ništo v tom, da niti su zavsima pravo hrvacki pisane niti zavsima slovenski, nego Sclavonico-Croatice”. Olga Šojat, koja se bavila njegovim književnim radom, smatra “da ne piše čistim kajkavskim jezikom” već kajkavsko-čakavsko-štokavskom mješavinom.¹¹² Gabriel Jurjević svoje djelo “Liszt heroov to je velikeh na glasv lyudih...” objavljeno u Beču 1675. piše “slovenskim jezikom”.¹¹³

Imenovanje kajkavštine hrvatskim ili “slovenskim” jezikom vidljivo je početkom 18. stoljeća. Marija Magdalena Nadasdy (Drašković) je 1718. sa njemačkog jezika dala prevesti životopise Kristovih službenica Marte i Marije Magdalene na “naš Horvatski ili Slovenski jezik”.¹¹⁴ Primjera da

110 NSK, Zagreb, RIID-160-27 (sig. vet. R 1.897), J. Habelić, Zeczalo Marianzko, to je to poniznozt Devicze Marie, kaje Boga rodila. ... po Jurii Habelichu ... MDCLXII, u Nemskom Gradczu : pri Ferenczu Widmanstetteru, /1662./ Pretisak je objavila 2009. Gradska knjižnica Velika Gorica.

111 NSK, Zagreb, RIID-160-50, Dictionar ili rechi szlovenszke zvezega ukup zebrane, u red posztaulyene, i Diachkemi zlahkotene, U Nemskom Gradczu : Pri odvetku Widmanstadiussa, 1670. Pretisak je 1989. objavila Kršćanska sadašnjost.

112 O. Šojat, Hrvatski kajkavski pisci, knj. 2, str. 159, 170.

113 G. Jurjević, “Liszt heroov to je velikeh na glasu ljudih po...”, Beč 1675.

114 NSK, Zagreb, RIID-80-201, Sitek dueh verneh Kristussevih szlusbenciz Marthe y Marie Magdalene : zdavnia vre vszakojachkim jezikom popiszan, szada pako na nass horvatczki illiti szlovenszki jezik obernjen : na dussni napredek vszeh verneh Bosjeh szlug y szlusbenciz stoti punje lepeh historih, peldeh y navukov, oszebjuno pako nezgovorne ljubavi Sz. Marie Magdalene szuproti Goszpodinu Kristussu : po kojeka [!] milosche chudnoje bila zuana iz szuetczke ljubavi y gressnoga sztalissa na naivekssu zuerssenoszt sztalissa duhovnoga, Stampati vuchinien po preszuetle y viszoko rogiene goszpe goszpe grofficze Marie Magdalene Nadasdy, Vu Bechu : pri Goszponu Ignatiussu Dominiku Voigt, M.DCC.XVIII. [1718].

su hrvatski i "slovenski" na kajkavskim područjima smatrani sinonimima je bilo i ranije.¹¹⁵

Prema Branku Vodniku, od kajkavskih pisaca osim Rattkaya jezično ime "slovinski" upotrebljavaju Gabrijel Jurjević (o. 1620.- o. 1704.) i Matijaš Magdalenić vjerojatno "pod utjecajem knjige dubrovačko-dalmatinske".¹¹⁶ To sasvim ne odgovara stvarnom stanju jer sam ranije pokazao da je Gabrijel Jurjević pisao "slovenskim", a ne "slovinskim" jezikom.

Mihovil Kombol drži da su se upotrebljavali nazivi "s l o v e n s k i i s l o v i n s k i" prema tome, da li je pisac ekavac ili ikavac - za područje sjeverno, a h r v a t s k i za područje južno od Kupe, a kako je prvo u jezičnom pogledu domovina kajkavštine, označuje se imenom "slovenski" ili "slovinski" u ovo doba kajkavština, a dok se naziv "hrvatski" upotrebljava za staro čakavsko područje južno od Kupe, sada već jako preplavljeno štokavcima."¹¹⁷

Neven Budak smatra da je tijekom 17. i početkom 18. stoljeća u zapadnim dijelovima nekadašnje srednjovjekovne Slavonije došlo do promjene imena jezika i naroda. Premda je jezik u načelu ostao isti, kajkavski, ali uz jači utjecaj čakavštine i

štokavštine, on se u 18. stoljeću definitivno prestao zvati "slovenskim" (odnosno samo "slovenskim") i od tada se nazivao samo hrvatskim odnosno točnije "horvatskim".¹¹⁸

Izlazak iz okvira ovoga rada u širi kontekst je, u ovom slučaju, bio važan za razjašnjenje nedoumica i različitih tumačenja tko su Slavonci ("Slovenci", Sclavi, Windische nation itd.) u Slavonskoj krajini (i u Provincijalu) tijekom 17. stoljeća. Oni su govorom kajkavci koji govore pet kajkavskih dijalekata: 1) podravski; 2) sjevernomoslavački, 3) glogovničko-bilogorski, 4) gornjolonjski i 5) donjolonjski.¹¹⁹

Čini se da kod određivanja tko su bili "Slovenci" (Slovinci, Slavonci) u Slavonskoj krajini valja isključiti mogućnost da se radi o doseljenicima iz slavanskog prostora pod osmanskom vlašću. Istovremeno treba potpuno odbaciti bilo kakve pokušaje eventualnih tumačenja da su oni bili podrijetlom iz prostora tzv. "slovenskih zemalja" odnosno unutarnjoaustrijskih pokrajina naseljenih precima današnjih Slovenaca. Najlogičnijim rješenjem se čini ranije iznesena pretpostavka da se pojam Slavonci ("Slovenci" odnosno Slovinci) u Varaždinskom generalatu odnosio na podanike Slavanskog Kraljevstva, odnosno na starosjedilačko kajkavsko stanovništvo s time da postoji mogućnost da se djelomično to odnosilo i na staroštokavsko stanovništvo.

Još uvijek ostaje otvoreno pitanje, nisu li neki među Slavoncima ("Slovencima") u Slavonskoj krajini potomci prije iseljenog stanovništva koji su se vratili u zavičaj svojih predaka. Mijo Lončarić pretpostavlja da u naseljavanju ovoga prostora "sa zapada dolaze kajkavci, među kojima ima najvjerojatnije i potomaka prije iseljenog stanovništva."¹²⁰

Za objašnjenje njihovog "opstanka" odnosno "preživljavanja" u pomoć valja prizvati ekohisto-

115 S time se slaže i Janez Rotar koji je zapisao: "V resnici pa se je jezik te književnosti in tega etničnega okolja še precej časa imenoval pogosteje "slovenski" kakor "hrvaški", seveda "naš slovenski", pri čemer sta leksema nekaj časa sinonima, saj je zavest pišoćih vse bolj usmerjena k hrvaškemu občutju in politični pripadnosti. Pri "slovenski" zavesti ostaja neuko ljudstvo in tisti pisci, saj se je tudi tod književno delovanje odvijalo pretežno v cerkvenih okvirih in za njene potrebe. Cerkevno vodstvo je najdelj upoštevalo govoricu svojega ljudstva, kar je izpričal strogo k slovenščini usmerjani P. Petretić, skoraj sto let za njim pa tudi škof Tausi. Pač pa so plemiči v banski Hrvaški v 17. stoletju nadpokrajinske, hrvaške zavesti, kar je gotovo tudi nasledek takšnega samozavestnega dejanja, kot je bila zarota Zrinskih in Frankopanov ter somišljenikov, ki se je s porazom globoko travmatično zarezala v zavest velikašev, torej v hrvaško zavest (...) Hrvaško ime se je v nekdanji gornji Sklavoniji, sedaj omejeni na vsega tri županije, zagrebško, križevečko in varaždinsko, na "reliquiae reliquiarum", iz vse potrebnejših političnih nagibov uveljavljalo v zavesti gornjih slojev in cerkvene pa politične uprave ter se tako pojavlja tudi že v maloštevilnih učbeniki v banaski Hrvaški." J. Rotar, Viri Trubarjevog poimenovanja dežel in ljudstev in njegova dediščina, str. 337-338.

116 B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti. Knj. 1. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća, Zagreb 1913., str. 276. Prema Branku Vodniku kajkavski su pisci današnji slovenski jezik nazivali "krajinski", što je samo djelomično točno.

117 M. Kombol, Povijest hrvatske književnosti do preporoda, 2. izdanje, Zagreb 1961., str. 219. Kombol, kao i Vodnik, piše da su današnji slovenski jezik nazivali hrvatski pisci "kranjskim". On smatra da je pod Vitezovićevim utjecajem ime hrvatski jezik prevladati do Drave, "dok će se slavonskim (iskvareno mjesto "slovenski" ili "slovinski") označivati krajevi karlovačkim i požarevačkim mirom oslobođeni od Turaka i njihovi ikavsko-štokavski govori.

118 N. Budak, Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku, str. 215. "Dobar je primjer te promjene glasovita zbirka napjeva *Cithara octocorda*, koja je doživjela tri izdanja. U izdanju iz 1701. govori se o latinsko-slavonskim pjesmama koje se pjevaju u slavanskom narodu, dok u izdanju iz 1723. već stoji da su to latinsko-hrvatske pjesme za hrvatski narod. "Chitara octochorda seu cantus sacri latino-sclavonici" (1701., 1723., 1757.); Jeronim Korner, Miho Demović, Kajkavske popijevke Cithare Octochorde, Zagreb 1998.

119 M. Lončarić, karta kajkavskog narječja, prilog knjizi Kaj - jučer i danas, Čakovec 1990.

120 M. Lončarić, Kajkaviana & alia. Oglеди o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima, str. 42.

riju. Prostor uz rijeku Dravu je tijekom 16. i 17. stoljeću bio isprepleten močvarnim pojasom koji je pružao zaštitu. Prema urbaru Koprivničkoga i Đurđevačkog vlastelinstva iz 1548. vidi se da je dio stanovništva svoje utočište potražio i na dravskim adama (otocima) te na drugim teško pristupačnim terenima uz rijeku Dravu. Kakovu takvu sigurnost su pružale i guste šume na obroncima Bilogore. Očito se dio starog srednjovjekovnog stanovništva sklonio u obližnje močvare i šume i "preživio" zahvaljujući učinkovitom prilagođavanju novom ekosustavu, koji nije bio nimalo gostoljubiv, ali je, kako stvari stoje, osiguravao dovoljno hrane za egzistencijalni minimum. To je stanovništvo ostalo uglavnom sakriveno popisivačima i svima onima koji su kasnije opisivali ovaj prostor. Najvjerojatnije su slični procesi događali i u još nekim pograničnim prostorima, kao npr. uz rijeku Lonju oko Ivanića. Zanimljivo je upozoriti i na moguću slučajnost - da se glogovničko-bilogorski kajkavski (starosjedilački) dijalekt oko Cirkvene većim dijelom poklapa s granicom osmanskih osvajanja sredinom 16. stoljeća odnosno kasnijeg vlaškog doseljavanja.

Neven Budak je pokušao sažeti četverostrukim mehanizmima promjena u zapadnim područjima srednjovjekovne Slavonije, koji se, uz neke ograde, mogu primijeniti na ovdje istraživani prostor. Kao prvo, etnička struktura se najviše promijenila doseljavanjem hrvatskog stanovništva južno od Kupe na opustošena vlastelinstva u zapadnim dijelovima tadašnje Slavonije. Starosjedinci su ih zbog njihovog podrijetla nazivali "Horvatima". Ti "Horvati" unose svoje jezične elemente u govor zapadnih dijelova Slavonije te su time "odozdo" pokrenuli jezičnu integraciju juga i sjevera. Kao drugo, plemstvo je bilo glavni nositelj hrvatske "samoidentifikacije", zbog toga jer je između pojmova "plemenit" i "Hrvat" bio znak jednakosti. Preseljenjem staroga rodovskog plemstva (od kojega je dio izgubio plemeniti položaj pretvorivši se u zavisne seljake), a pogotovo Draškovića, Keglevića i drugih koji su uspjeli unaprijediti svoj položaj, znatno su ojačale veze koje su i prije postojale između Slavonije i Hrvatske. Kao treće, postupno brojčano smanjivanje plemstva u Slavoniji, a naročito u Hrvatskoj, čiji je uzrok bio u ratovima s Osmanlijama, doveo je do

onemogućavanja rada odvojenih sabora i ujedinjenja dvaju sabora u jedan. Smanjeni teritorij i prihodi te potreba za učinkovitijom obranom dovela je do ujedinjavanja dužnosti slavonskog i hrvatskog bana (koji je bez obzira na to kako se označavao zajednički sabor nosio titulu bana Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije). Premda je slavonski dio Kraljevstva imao brojnije stanovništvo, hrvatska je identifikacija, vjerojatno zbog prevlasti hrvatskog plemstva, a možda i zbog specifičnosti u odnosu na općenitu slavonsku ("slovensku"), bila prodornija. Zbog toga je ujedinjenje bilo provedeno pod hrvatskim imenom. Treba istaknuti još nešto - kako je Dalmacija ostala izvan vlasti kralja i Sabora, hrvatskoj je sastavnici Kraljevstva Dalmacije i Hrvatske, oslobođenoj "konkurencije" dalmatinskog imena bio olakšan prodor. Kao četvrto, djelatnost inteligencije je također odigrala važnu ulogu u integracijskim procesima i stvaranju nove hrvatske identifikacije stanovništva Slavonije ("Slovenskog kraljevstva").¹²¹

Iako će neke od ranije iznesenih mehanizama tek trebati istražiti za prostor Slavonske krajine, moguće je utvrditi da je, za razliku od "provincijala" u Varaždinskom generalatu "slovensko" nazivlje ostalo u uporabi u 18. stoljeću. U prilog tome valja spomenuti podatak da se među toponimijom graničarskog tj. krajiškog stanovništva naziv "slovenski" zadržao do druge polovice 18. stoljeća, što ukazuje na mogućnost da se dio starosjedilačkog stanovništva u Varaždinskom generalatu i dalje identificirao (ili su ih drugi identificirali) kao "Slovenski". Prema trenutnim spoznajama toponim "Slovenski" se javlja u slučajevima kada isti naziv sela treba razlikovati od "Vlaškog", što vjerojatno govori o podrijetlu dijela stanovništva tih naselja. Primjerice 1726. godine se spominje Slovenska Ciglana koju popisivači razlikuju od Vlaške Ciglene. Tada je zapisana i Slovenska Kovačica (današnja Kovačica Slovinska) da bi se istaknula razlika od Vlaške Kovačice. Iste je godine zapisan i Slovenski Pašijan za razliku od Vlaškog Pašijana.¹²² U popisu iz 1749. zapisana su naselja Slovenska Ciglana, Slovenska Kovačica

121 N. Budak, Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku, str. 210-211.

122 HDA, Varaždinski generalat, Uvezeni spisi, knj. 3, fol. 505, 507, 508.

te Vlaška Ciglena i Vlaška Kovačica, ali nije popisana Slovenski Pašijan nego je zabilježe samo Vlaški Pašijan.¹²³ Toponimi Slovenska Kovačica i Slovenska Ciglena su pod tim imenom popisani i 1763. odnosno 1764. godine. Istovremeno postoje i Vlaška Ciglena te Mala Vlaška Kovačica, a Pašijan više nema slovensko/vlašku dvojnost u svom nazivu.¹²⁴ Ova pojava bi mogla ukazivati na to da su procesi promjena u "samoidentifikaciji" tijekom 17. (a očito i kasnije) krenuli različitim putevima u "provincijalu" i u ovom radu istraživanom vojnokrajškom području.

Za pojašnjenje na koga se odnosi pojam Slavonci u Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji 17. stoljeća može biti od pomoći još uvijek istraživački otvoreno pitanje koje je točno "regnum Sclavonie" obuhvaćao neposredno pred osmanska osvajanja. U ovom radu nema smisla ulaziti u sve pojedinosti, ali treba upozoriti ne neke elemente koje mogu pomoći u objašnjenju pojma Slavonci u Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji 17. stoljeća. Još je 1837. godine Georgius Fejër priredio svezak isprava o vezama Hrvatske i Slavonije s Ugarskom kojim je pokazao kako su u "regnum Sclavoniae" spadale Zagrebačka, Varaždinska i Križevačka županije, dok su Srijemska, Vukovska, Požeška i neko vrijeme Virovitička županija spadale pod ingerenciju drugih ugarskih oblasti.¹²⁵ Prema tome bi se pojam Slavonci u Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji 17. stoljeća odnosio samo na stanovnike onih županija koje su spadale u "regnum Sclavoniae".¹²⁶

Na osnovi navedenoga, moguće je zaključiti da se naziv "Slovinci" ili Slavonci (Slovinci) tijekom 17. stoljeća odnosi na potomke starosjedičkog srednjovjekovnog stanovništva koje je ostalo živjeti na prostoru Slavonske krajine (Varaždinskom generalatu) "preživjevši" ratna pustošenja od strane Osmanlija i koje je govorilo kajkavskim narječjem. Možda je pojam "Slovenaca" (Slavonaca) u Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji 17. stoljeća moguće proširiti i

na one doseljenike iz dijela nekadašnje Križevačke županije, koji je dospio pod osmanskim vlašću. Ti bi "Slovinci" (Slavonci) bili ostaci srednjovjekovnog stanovništva koje je govorilo kajkavštinom. Isto tako postoji i mogućnost da se pojam Slavonci ili "Slovinci" odnosio i na doseljenike iz Varaždinske i Zagrebačke županije koji su se priključivali starosjediocima, no čini mi se da bi to ipak trebalo odbaciti jer izvori za njih upotrebljavaju pojam "coloni fugitivi" ili ih nazivaju "Zagorci", "Posavci" i sl.

Nakon provedene analize u ovom radu, nameće se zaključak da ime Slavonci ("Slovinci") dolazi od srednjovjekovnog Slavonskog kraljevstva tj. "slovenskog orszaga", kako se navodi u izvorima pisanim kajkavštinom. Pri tome valja upozoriti na postojanje naziva "Slovenje" za ovaj prostor u 16. stoljeću, što se jasno vidi iz pisanja Antuna Vramca, odnosno i Pavla Rittera Vitezovića (1696.).

Moguće je pretpostaviti kako je dio stanovništva srednjovjekovne Križevačke županije ostao živjeti na pograničnom prostoru što prije svega potvrđuje činjenica da obrambeni sustav na ovom prostoru nikada nije došao u pitanje. O brojnosti i prostornom rasporedu preostalih stanovnika srednjovjekovne Križevačke županije tek će buduća istraživanja zasigurno dati pouzdane pokazatelje. To je vrlo važno zbog potrebe novih istraživanja kontinuiteta i diskontinuiteta naseljenosti prostora između Save i Drave, jer su Slavonci ili "Slovinci"¹²⁷ ostaci starosjedioca na prostorima Slavonske krajine (Varaždinskog generalata), a njihova nazočnost ukazuje na, u osmanskim pustošenjima, "preživjelo" stanovništvo nemale brojnosti i povećanu koncentraciju upravo u najsjevernijim dijelovima Križevačke županije i Varaždinskog generalata, gdje su im močvare i dravski rukavci, ali i guste šume omogućile preživljavanje.

123 KA, Wr HKR Exp/1749-12-454 (od 11.12.1749.)

124 KA, Wr. HKR, 1764-X-12/5.

125 G. Fejër, Croatiae ac Slavoniae cum regno Hungariae nexus et relationes, Budae 1839.

126 O polemici vezanoj uz pripadnost (današnje) Slavonije u srednjem vijeku usp. S. Andrić, Potonuli svijet (Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju), Slavonski Brod 2001., str. 44-50. O pravnom položaju srednjovjekovne Slavonije usp. L. Margetić, Zagreb i Slavonija (izbor studija), Zagreb-Rijeka 2000., str. 89-101.

127 Kad govorimo o *Slovincima* i *slovenskom orszagu* u Slavoniji te *Slovincima* u Sloveniji trebalo bi barem spomenuti i Slovake. Kao što je poznato Slovačka se na slovačkom jeziku zove *Slovensko*, od pridjeva *slovenski* (jazyk, narod itd.). Naime, to je isti panonski areal, gdje su se Slaveni nazivali *sloveni*, dok su se na zapadu nazivali *veneti*, a na istoku *anti*. Naravno, ima i zanimljivosti pa finski i estonski naziv za Ruse dolazi od *veneti*. Mađari su prekinuli slavenski kontinuitet u Panoniji, ali je sjeverno i južno od njih ostao etnonim *sloven-*, *slovenski*, koji je na jugu nakon dolaska Osmanlija imao poseban razvoj. Usp. E. Mannová (ur.), Krátke dejiny Slovenska, Bratislava 2003.

Umjesto zaključka

Na prostore Križevačke županije i Varaždinskog generalata tijekom 17. stoljeća se doseljavalo stanovništvo s raznih prostora koje je imalo značajnu ulogu u obnovi naseljenosti i osnivanju novih naselja. Među doseljenicima koji su dolazili sa zapada zabilježeni su Kranjci, kojih podrijetlo valja tražiti na slovenskom etničkom prostoru. Oni su bili izrazito disperzirano naseljeni po Križevačkoj županiji i Varaždinskom generalatu, a nošenje prezimena Kranjec govori da je bilo riječ o ljudima koji su, iz nekih nama nepoznatih razloga, skrivali svoj identitet. Ostaje otvorenim pitanje nisu li neki među njima bili i potomci prije iseljenog stanovništva koji su se vratili u zavičaj svojih predaka. U Varaždinskom generalatu je ostao živjeti i nemali broj starosjedilaca koji su govorili kajkavštinom. Oni su u izvorima popisani kao "Slovenci" (Slavonci, Slovinci). Možda je pojam "Slovenaca" (Slavonaca) u Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji 17. stoljeća moguće proširiti i na one doseljenike iz dijela nekadašnje Križevačke županije, koji je dospio pod osmanskom vlašću. Ti bi "Slovenci" (Slavonci) bili ostaci srednjovjekovnog stanovništva koje je govorilo kajkavštinom ili prijelaznim kajkavsko-(staro)štokavskim, odnosno staroštokavskim govorima.

Summary

On Kranjska people and "Slovenians" or Slavonians (Slovinians) in Križevci County and Varaždin generalate from the end of the 16th century till the beginning of the 18th century

Keywords: 'Slovenians' or Slavonians, Kranjska people, early modern times, Križevci county, Varaždin generalate, migrations, historic demography

In the course of 17th century people from different parts immigrated to Križevci County and Varaždin Generalate thus largely contributing to the starting of new settlements and the growth of population. Among those coming from the west, Kranjska people are essential. They generated from Slovenian nation and dispersed through Križevci and Varaždin areas. The very surname Kranjec suggests it was people who, from some unknown reason tried to hide their origin and identity. It is yet to be answered if among them there were also descendants of formerly expatriated population who returned to the homeland of their ancestors. In Varaždin Generalate a lot of old settlers spoke kajkavian dialect and were referred to as 'Slovenians' (Slavonians, Slovinians) in old documents. One can argue whether the term 'Slovenians' (Slavonians) in Varaždin and Križevci of 17th century could be extended to those newcomers who fled before the Ottoman invaders from occupied parts of the then Križevci County. Those 'Slovenians' (Slavonians) would in that case be the remaining mediaeval population who spoke kajkavian.